

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет радіоелектроніки

Факультет інформаційно-аналітичних технологій та менеджменту
(повна назва)

Кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою
(повна назва)

АТЕСТАЦІЙНА РОБОТА Пояснювальна записка

рівень вищої освіти другий (магістерський)

Модель моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз
(тема)

Виконав:

студент 2 курсу, групи ЕКМ-19-1

Копиця О.О.

(прізвище, ініціали)

Спеціальність 051 Економіка

(код і повна назва спеціальності)

Тип програми освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Освітня програма Економічна кібернетика

(повна назва освітньої програми)

Керівник доц. Гришко С.В.

(посада, прізвище, ініціали)

Допускається до захисту

Зав. кафедри

(підпис)

Полозова Т. В.

(прізвище, ініціали)

2020 р.

Харківський національний університет радіоелектроніки

Факультет інформаційно-аналітичних технологій та менеджменту
(повна назва)

Кафедра економічної кібернетики та управління економічною безпекою
(повна назва)

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 051 Економіка
(код і повна назва)

Тип програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Освітня програма Економічна кібернетика
(повна назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав. кафедри _____
(підпис)

« _____ » _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ
НА АТЕСТАЦІЙНУ РОБОТУ

студентові Копиці Олександр Олександровичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Модель моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз

затверджена наказом університету від 20 листопада 2020 р. № № 1630 Ст

2. Термін подання студентом роботи до екзаменаційної комісії 18 грудня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи Наукові літературні джерела, періодичні видання, статистична звітність регіону, законодавчо-нормативні акти, електронні джерела

4. Перелік питань, що потрібно опрацювати в роботі Вступ. 1 Теоретичні аспекти фінансової безпеки регіону. 2 Аналіз діяльності та напрямів забезпечення фінансової безпеки Харківського регіону. 3 Удосконалення моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз. Висновки. Перелік джерел посилення. Додаток.

5. Перелік графічного матеріалу із зазначенням креслеників, схем, плакатів, комп'ютерних ілюстрацій _____

1. Об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження. _____

2. Сутність поняття «фінансова безпека (ФБ) регіону». _____

3. Моніторинг ФБ. _____

4-7. Показники діяльності Харківського регіону. _____

8. Модель моніторингу ФБ регіону в умовах гібридних загроз. _____

9. Складові фінансової безпеки регіону. _____

10-11. Екранні форми з початковими даними за Харківським регіоном. _____

12-15 Візуалізація результатів розрахункового прикладу. _____

16 Результати атестаційної роботи. _____

6. Консультанти розділів роботи (п.6 включається до завдання за наявності консультантів згідно з наказом, зазначеним у п.1)

Найменування розділу	Консультант (посада, прізвище, ім'я, по батькові)	Позначка консультанта про виконання розділу	
		підпис	дата

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретичні аспекти моніторингу фінансової безпеки регіону	23.11.20-30.11.20	виконано
2	Аналіз Харківського регіону	01.12.19-05.12.20	виконано
3	Моделювання моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз	06.12.20-08.12.20	виконано
4	Оформлення атестаційної роботи	09.12.20-11.12.20	виконано
5	Перевірка атестаційної роботи на плагіат	12.12.20-14.12.20	виконано
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу	15.12.20-16.12.20	виконано
7	Рецензування атестаційної роботи	17.12.20-18.12.20	виконано

Дата видачі завдання 23 листопада 2020 р.

Студент _____
(підпис)

Керівник роботи _____
(підпис)

доц. Гришко С.В.
(посада, прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка: 85 с., 9 табл., 22 рис., 37 джерел, 1 додаток.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА, МОНІТОРИНГ, ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ, ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК.

Об'єктом дослідження є процес моніторингу фінансової безпеки Харківського регіону.

Метою роботи є розвиток теоретичних положень і методичного забезпечення моніторингу фінансової безпеки регіону з урахуванням гібридних загроз.

Предметом роботи є теоретичні положення, методичні підходи та науково-практичні рекомендації з моніторингу фінансової безпеки регіону.

Розглянуто методичні аспекти моніторингу фінансової безпеки регіону. Розкрито теоретичні засади моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз. Проаналізовано сучасні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки регіону. Проаналізовано діяльність та напрями організації фінансової безпеки Харківського регіону. Виявлено актуальні загрози фінансовій безпеці Харківського регіону. Визначено Шляхи підвищення фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз. Запропоновано методику моніторингу фінансової безпеки для Харківського регіону в умовах гібридних загроз.

ABSTRACT

Master thesis: 85 p., 9 tables, 22 fig., 37 sources, 1 supplement.

FINANCIAL SECURITY, MONITORING, HYBRID THREATS,
INTEGRAL SHOW.

About the process of monitoring the financial security of the Kharkiv region.

By means of robots e development of theoretical provisions and methodical safety monitoring of financial security of the region with regard to hybrid threats.

The subject of the work is theoretical provisions, methodological approaches and scientific and practical recommendations for monitoring the financial security of the region.

Methodical aspects of monitoring the financial security of the region are discerned. Theoretical ambush monitoring the financial security of the region in the minds of hybrid threats is revealed. Analyzed the current progress to the assessment of the level of financial security of the region. The activity and direct organization of the financial security of the Kharkiv region was analyzed. The actual burden of financial security of the Kharkiv region has been revealed. It is designated that the slogans of the financial security of the region in the minds of hybrid hazards are assigned. The methodology for monitoring financial security for the Kharkiv region in the minds of hybrids has been propagated.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1 Теоретичні аспекти фінансової безпеки регіону.....	9
1.1 Поняття фінансової безпеки регіону	9
1.2 Теоретико-методичні основи моніторингу фінансової безпеки.....	14
1.3 Загрози фінансової безпеки регіонів.....	17
1.4 Методичні підходи до оцінки фінансової безпеки.....	24
2 Аналіз діяльності та напрямів забезпечення фінансової безпеки Харківського регіону.....	29
2.1 Загальна характеристика Харківського регіону.....	29
2.2 Характеристика економічного потенціалу Харківського регіону.....	31
2.3 Зовнішньоекономічні зв'язки та інвестиційна діяльність Харківського регіону.....	36
2.4 Гібридні загрози та їх впливи на безпеку Харківського регіону.....	44
3 Удосконалення моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз.....	48
3.1 Шляхи підвищення фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз.....	48
3.2 Модель моніторингу фінансової безпеки Харківського регіону в умовах гібридних загроз.....	61
Висновки.....	67
Перелік джерел посилання.....	69
Додаток А Копії публікацій.....	73

ВСТУП

Процеси глобалізації фінансової системи, євроінтеграції та децентралізації української економіки вимагають розвитку вітчизняної науки в напрямку зміцнення теоретико-методологічних основ моніторингу фінансової безпеки держави, регіонів і бізнесу. При побудові системи фінансової безпеки слід враховувати поведінку суб'єктів її надання, яке може бути як конструктивним, так і деструктивним у використанні фінансових ресурсів. Рівень поведінкових ризиків впливає на фінансову безпеку економічної системи на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях через розбіжність інтересів осіб, що приймають рішення по її забезпеченню. У зв'язку з цим моніторинг фінансової безпеки повинен показувати не тільки її стан, а й чинники посилення конструктивної і стримування деструктивної поведінки суб'єктів фінансової безпеки в регіоні.

Моніторинг фінансової безпеки набуває все більшого значення в сучасних умовах, так як ефективність системи управління фінансовою безпекою визначає тенденції розвитку національної економіки, забезпечує її стійкість до фінансових загроз. Своєчасне виявлення негативних тенденцій в стані фінансової безпеки, деструктивної поведінки суб'єктів, ризиків, ринкових чинників сприяє ранній діагностиці і запобіганню кризових ситуацій. Багатовимірність фінансової безпеки економічних систем і швидка мінливість ринкового середовища вимагають їх постійного і ретельного моніторингу як інформаційної основи для управлінських рішень.

Метою роботи є розвиток теоретичних положень і методичного забезпечення моніторингу фінансової безпеки регіону з урахуванням гібридних загроз.

Об'єктом дослідження є процес моніторингу фінансової безпеки Харківського регіону.

Основними завданнями дослідження є:

- розглянути методологічні аспекти моніторингу фінансової безпеки регіону;
- розкрити теоретико-методичні основи моніторингу фінансової безпеки;
- проаналізувати загрози фінансової безпеки регіонів;
- навести сучасні методичні підходи до оцінки фінансової безпеки;
- проаналізувати діяльність та напрями забезпечення фінансової безпеки Харківського регіону;
- визначити зовнішньоекономічні зв'язки та інвестиційну діяльність Харківського регіону;
- виявити гібридні загрози та їх впливи на безпеку Харківського регіону;
- запропонувати модель моніторингу фінансової безпеки Харківського регіону в умовах гібридних загроз.

Методичною основою для проведення дослідження були періодичні наукові видання, законодавство України, звітність регіону.

Під час дослідження були використані методи аналізу та синтезу інформації, яка характеризує діяльність регіону з забезпечення його безпеки; порівняння та узагальнення показників безпеки діяльності регіону.

Практична значущість отриманих результатів полягає у тому, що запропоновані практичні рекомендації можуть бути використані регіонами для моніторингу фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз.

1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

1.1 Поняття фінансової безпеки регіону

Варто відзначити, що за останні двадцять років з'явилося безліч інтерпретацій фінансової безпеки. Інтерпретації поняття фінансової безпеки розглянуті в табл 1.1.

Таблиця 1.1 – Тракткування поняття «фінансова безпека». (Складено на основі [1], [2], [3], [4])

Зміст поняття	Автор
Фінансова безпека означає захист національних інтересів, готовність і здатність державних інститутів створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів економічного розвитку, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства.	Лукашин В.І.
Фінансова безпека – це стан захищеності від негативних впливів і шкоди економічній діяльності.	Колосова А. А.
Фінансова безпека – стан захисту життєво важливих інтересів людей, організацій, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.	Рейсберг Б.А.
Фінансова безпека – це стан, в якому відсутні, мінімізовані або усунуті внутрішні і зовнішні загрози для підтримки соціально-економічного і фінансового потенціалу регіону нижче рівня, достатнього для підвищення добробуту його населення.	Сенчагов В.К.

Регіон – це окрема територіальна одиниця будь-якої держави. У сфері економіки цим терміном позначають частину території з налагодженою системою комунікації між суб'єктами виробництва. Таким чином, можна стверджувати, що регіон є окремий територіально-господарський комплекс з функціонуючими каналами зв'язку з внутрішнім і зовнішнім середовищем.

Економічна безпека України полягає у фінансовій безпеці її регіонів.

На сьогоднішній день тема фінансової безпеки вивчена недостатньо. При визначенні сутності фінансової безпеки регіону у авторів, які займаються даною проблемою, немає єдиної точки зору.

Таким чином, в сучасній науковій літературі економічна безпека регіону визначається ресурсними можливостями і можливостями регіональної економіки по послідовному підвищенню добробуту громадян з урахуванням національних і світових стандартів якості життя, протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам і їх наслідки гарантують соціально-економічну та соціально-політичну стабільність. Тракткування поняття «фінансова безпека регіону» розглянуті в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Тракткування поняття «фінансова безпека регіону»
(Складено на основі [5])

Зміст поняття	Автор
1	2
Сукупність поточного стану, умов і факторів, що характеризують стабільність, стійкість і поступальність розвитку економіки територій, визначеної незалежності та інтеграції з економікою країни.	Олейников Е.О.
Це такий стан економіки регіону, при якому на території є постійна можливість підтримувати прийнятні значення заздалегідь визначених критеріальних показників, тобто індикаторів фінансової безпеки, економічна система здатна безболісно реагувати на виникаючі внутрішні і зовнішні загрози без лавиноподібного розвитку кризових явищ і процесів, в також створені умови сталого соціально-економічного розвитку та відтворення.	Калина А. В.
Стан, в якому відсутні, зведені до мінімуму або усунені зовнішні і внутрішні загрози збереження соціально-економічного і фінансового потенціалу регіону нижче рівня добробуту його населення.	Сенчагов В.К.

Продовження таблиці 1.1

1	2
Можливість стабільно підтримувати відповідність діючих на території економічних нормативів, загальноприйнятих у світовій практиці, що дало б можливість забезпечити необхідний рівень і якість життя населення	Вечканов Г.С.
Сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економіки, стабільність, стійкість її розвитку, ступінь її незалежності та інтеграції з економікою країни	Татаркін А.І.
Здатність регіону формувати і проводити власну соціально-економічну політику за рахунок внутрішніх ресурсів, а також забезпечувати функціонування, розвиток і розширене відтворення пріоритетних галузей народного господарства	Моїсеев П. С.
Сукупність поточного стану, умов і факторів, що характеризують стабільність і поступальність розвитку регіональної економіки, певною незалежності та інтеграції з економікою країни	Богданов І.Я.

Аналіз сучасних трактувань фінансової безпеки регіону дозволяє виділити наступні ключові аспекти:

- здатність економіки підвищувати якість життя на рівні загальноприйнятих стандартів;
- протидія впливу зовнішніх і внутрішніх загроз з оптимальною вартістю всіх видів ресурсів, без виснаження природних ресурсів;
- забезпечення соціально-економічної та соціально-політичної стабільності регіону.

Об'єктами фінансової безпеки регіону є територія регіону і все, що пов'язано з його економікою, розташоване на цій території.

Всі регіони стикаються з безліччю гострих і складних проблем. Такі проблеми можуть бути пов'язані з економічними, соціальними, екологічними явищами. До найбільш серйозних з цих явищ можна віднести регіональну монополію, регіональні економічні кризи.

У зв'язку з цим основною метою забезпечення фінансової безпеки регіону є забезпечення розвитку регіональної фінансової системи, яка забезпечувала б прийнятні умови життя і особистого розвитку, соціально-економічну стабільність, а також успішний опір внутрішнім і зовнішнім впливам.

Цієї мети можна досягти, вирішивши деякі проблеми:

- розробка концептуальних положень, які розкривають перспективи раціонального використання місцевих ресурсів з метою визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону;
- виявлення загроз, які можуть порушити стійкість соціально-економічного розвитку регіону;
- розробка критеріїв та індикаторів оцінки рівня соціально-економічного розвитку в короткостроковій і довгостроковій перспективі з метою виведення регіону на гідний рівень;
- розвиток міжрегіональних інфраструктурних систем;
- формування територіальних виробничих комплексів, орієнтованих на вимоги ринку і гнучких в реагуванні на ринкові зміни.

Структурні елементи фінансової безпеки регіону представлені на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Структурні елементи фінансової безпеки регіону

Структурні елементи фінансової безпеки регіону:

- технологічна складова, яка має на увазі стан науково-технічного потенціалу регіону, що гарантує конкурентоспроможність товарів і послуг на внутрішньому ринку;
- сировинна складова забезпечує сировиною економіку регіону в обсягах, необхідних для ефективного функціонування регіонального господарства;
- екологічна складова передбачає такий стан економіки регіону, при якому протиріччя між суспільством і навколишнім середовищем своєчасно запобігають або дозволяють, не допускати нанесення шкоди фінансовому потенціалу регіону;
- соціально-демографічна, що відображає розвиток регіонального ринку праці, рівень безробіття, рівень соціальної диференціації суспільства, а також рівень бідності, культури, доступності освіти, житла, охорони здоров'я.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки регіону залежить від реальних прогнозів джерел доходів і ступеня субсидування регіонального бюджету, від відповідності показників дохідної частини мінімальним потребам регіону. При цьому слід враховувати, що децентралізація влади повинна супроводжуватися розподілом фінансових ресурсів між державним і місцевим бюджетами України.

Іншими словами, це концентрація фінансових потоків в місцевих бюджетах, які створюють основу для забезпечення власної фінансової і економічної безпеки.

Розглядаючи фінансово-економічну безпеку регіону через призму інтересів його соціально-економічного розвитку, позначимо основні принципи безпечної експлуатації регіону:

- стійкість і захист економіки і фінансової системи регіону від впливу несприятливих факторів внутрішнього і зовнішнього походження;
- забезпечення регіону необхідними фінансовими ресурсами і

фінансовою самостійністю регіону у вирішенні нагальних проблем;

- оптимізація та збалансованість фінансових потоків за напрямками їх використання;

- цілеспрямований характер і ефективність використання фінансових потоків з метою використання якісних фінансових інструментів і технологій;

- скорочення товарообігу в «тіньовому» секторі економіки [6].

Таким чином, економічна безпека регіону може бути визначена як стан захисту життєво важливих інтересів, соціально-економічних відносин економічної системи регіону, при якому вона може ефективно чинити опір загрозам різного характеру. Для цієї категорії характерно функціонування економіки, яке виражається в здатності створювати і підтримувати сприятливі умови життя, забезпечувати стабільний і сталий розвиток економіки регіону, а також своєчасно реагувати на несприятливі умови.

1.2 Теоретико-методичні основи моніторингу фінансової безпеки

В умовах інтеграції економіки України до світового економічного простору першорядне значення набуває дослідження перспектив функціонування регіонів з точки зору напрямків ефективного використання їх фінансових ресурсів. Багатогранний і динамічний характер феномена фінансової безпеки змушує уважно стежити за ним, а також вивчати проблеми, що виникають в результаті реформування національної економіки, регіоналізації та глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків, перманентних фінансових потоків, кризи і ін. [5].

Поняття «моніторинг» використовується в різних сферах діяльності, хоча фінансове значення воно набуло з переходом України на ринкові

відносини [7]. Це поняття походить від латинського «monitor» і має різні підходи та інтерпретації. Моніторинг в англо-російському словнику під ред. Жданова І.Ф. як поточний контроль, моніторинг технологічного процесу, надходження ресурсів [8]. В даному випадку мова йде не тільки про спостереження, а й про можливість і необхідність контрольних заходів для підтримки кількісних і якісних параметрів підприємства. Адже вони в кінцевому підсумку дозволяють підвищити ефективність регіонів за рахунок ретельних спостережень.

Педченко Н.С. [9] відзначає, що процес моніторингу базується, виключно, на підґрунті результатів проведених спостережень, але задачі спостереження і моніторингу не ототожнюються.

Особливі властивості моніторингу для промислових підприємств, що не обмежуються збором, систематизацією та узагальненням інформації про об'єкт спостереження, відзначені Горюхіним Р.Е. [10].

Моніторинг складних об'єктів трансформується в прогнозно-аналітичний комплекс, який покликаний забезпечувати тісний взаємозв'язок між компонентами підприємств і підтримувати цілісність корпоративної системи як основи для підтримки її стійкості в довгостроковій перспективі. Моніторинг відноситься до загальних функцій управління, які є найбільшими, що синтезують функції управління, типовими, стабільними і повторюваними діями, що проявляються на різних етапах процесу управління. У сфері загальних функцій – раціоналізація управління, в сфері приватних – вдосконалення виробництва.

Фінансовий ризик – це ймовірність виникнення непередбаченої ситуації під час діяльності регіону. Найважливішими етапами дослідження ризику є ідентифікація і оцінка [11]. Узагальнюючи наведене вище, в якості етапів моніторингу фінансової безпеки можуть бути розглянуті в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Результати систематизації етапів моніторингу фінансової безпеки (Складено на основі [11])

Етапи	Назва етапу
Етап 1	Ідентифікація об'єктів моніторингу
Етап 2	Визначення складових фінансової безпеки та їх часткових показників
Етап 3	Формування інформаційної бази дослідження
Етап 4	Розрахунок часткових, узагальнюючих і інтегрального показників за складовими фінансової безпеки
Етап 5	Ідентифікація фінансових і поведінкових ризиків
Етап 6	Оцінка фінансових і поведінкових ризиків
Етап 7	Розрахунок узагальнюючого інтегрального показника фінансової безпеки
Етап 8	Виявлення факторів, що впливають на фінансову безпеку
Етап 9	Прогнозування рівня фінансової безпеки

За горизонтом управління моніторинг ділиться на стратегічний і тактичний.

Зміст стратегічного моніторингу - це не проста фіксація значень показників і з'ясування причин відхилення їх фактичних значень від рівнів, визначених стратегією розвитку. Одне з його основних завдань – проектування та комплексний аналіз програмно-цільового стану системи в результаті роботи учасників процесу прийняття стратегічних управлінських рішень щодо забезпечення фінансової безпеки [12]. Стратегічний моніторинг спрямований на контроль середньострокових тактичних цілей і довгострокових цілей [12]. Саме завдяки реалізації цих заходів забезпечується превентивний ефект моніторингу фінансової безпеки і раннє виявлення ознак кризових ситуацій.

Тактичний моніторинг передбачає забезпечення фінансової безпеки в разі виникнення критичних ситуацій і прийняття фінансових ризиків. Метою такого моніторингу є відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості та запобігання банкрутства. В процесі реалізації тактичного

моніторингу здійснюється виявлення негативних тенденцій в стані фінансової безпеки, що супроводжуються фінансовими ризиками і настанням криз, спровокованих, в тому числі поведінкою суб'єктів моніторингу.

Відмінності між стратегічним і традиційним моніторингом полягають в методах і цілях вивчення об'єкта [13]. Регулярний моніторинг спрямований на аналіз статистичних показників, що виділяють фінансові аспекти. А стратегічний моніторинг, крім аналізу внутрішніх процесів, дозволяє оцінити зовнішнє середовище і спрямований на завдання прийняття стратегічних рішень [13]. Спільними для стратегічного і тактичного моніторингу є функції, інформаційна база та об'єкт моніторингу фінансової безпеки.

Основна відмінність стратегічного моніторингу від тактичного полягає в тому, що перший орієнтований на майбутні тенденції, орієнтований на потенціал, а тактичний, навпаки, «дивиться» на сучасність, націлений на конкретний результат [14].

Проведене дослідження наукових робіт дозволило визначити теоретичні та методологічні основи моніторингу фінансової безпеки. Аналіз наукових робіт сприяв систематизації та виділення основних етапів моніторингу фінансової безпеки. Виділені результати дослідження формують подальші напрямки вивчення методологічних підходів до моніторингу і реалізації його основного етапу - оцінки фінансової безпеки.

1.3 Загрози фінансової безпеки регіонів

Щоб своєчасно і адекватно реагувати на загрози фінансової безпеки, необхідно виявляти загрози та структурувати проблеми безпеки.

Класифікація та систематизація загроз фінансової безпеки регіону – процес взаємопов'язаний. Завдання класифікації – виявити подібності та

відмінності загроз, відрізнити їх один від одного, розподілити їх за певними групами, щоб встановити зв'язки між ними. У цьому сенсі класифікація виступає як аналітичний момент систематизації. Останній завершує цей процес, об'єднує виявлені ланки в єдину структуру, тобто виступає в якості мети і результату класифікації, її синтетичного моменту. У той же час систематизація визначає загальний напрямок подальшого цілеспрямованого дослідження загроз фінансової безпеки регіону.

Таким чином, під терміном «класифікація загроз фінансовій безпеці» будемо розуміти єдине систематизоване групування загроз фінансовій безпеці, виходячи з характеру деструктивного впливу на об'єкт безпеки, джерел загроз, а також просторово-часових і основних характеристик руйнівного впливу. Загрози фінансовій безпеці регіонів з точки зору її структурних елементів:

– ризики податкової безпеки: надмірна сума податків, що негативно впливає на кількість, структуру і якість податкових доходів; податкове законодавство і порядок стягнення податків і зборів враховують тільки інтереси держави; податкове регулювання носить короткостроковий характер для усунення дефіциту бюджету; ігнорування наслідків розподілу податкового навантаження між учасниками оподаткування при введенні нових податків або зміні податкових ставок; неефективність діючої податкової системи (наявність численних необґрунтованих податкових пільг, низький рівень збирання податків, порушення принципу розмірності: підвищення ставок після порогового рівня для чесних платників податків призводить до зниження податкових надходжень); фіктивне зменшення суб'єктами податкової бази та невключення до об'єкта оподаткування окремих доходів (відсотки по кредитах, отримані платежі за кредитні ресурси, кошти від продажу іноземної валюти і т. д.); неоднозначне тлумачення положень, які регулюють оподаткування; неправильне застосування податкових пільг; недотримання вимог податкових органів з

приводу несплати податків [15];

– ризики бюджетної безпеки: недосконалість нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу і прорахунки в бюджетному плануванні; зниження ділової активності, зниження обсягів виробництва і збільшення кількості збиткових суб'єктів господарювання в регіоні; недостатнє або несвоєчасне наповнення джерел покриття дефіциту бюджету; масштабне «тонування» вітчизняного бізнесу; невиконання юридичними особами-резидентами зобов'язань за іноземними позиками, отриманими під гарантії органів місцевого самоврядування; несвоєчасне бюджетне планування і формування місцевих бюджетів; фінансування конкретних бюджетних витрат без відповідних бюджетних асигнувань; непрозорість витрат місцевого бюджету, що призводить до перекосів у розподілі державних коштів, порушення черговості фінансування витрат і накопичення бюджетної заборгованості; незаконне і неефективне використання бюджетних коштів; неефективність системи контролю за дотриманням бюджетного законодавства, що вимагає більш детального розгляду [16];

– ризики інвестиційної безпеки: хронічне недофінансування реального сектора економіки регіону; відсутність ефективної системи заходів, що стимулюють перетворення додаткових доходів громадян і господарюючих суб'єктів в інвестиції; неперіоритетність бюджетних витрат на інвестиційні заходи регіонального розвитку; недостатня участь місцевих бюджетів у відтворювальному процесі економіки територій; несприятливий інвестиційний клімат регіонів; відсутність спеціальних інвестиційних режимів з одночасним посиленням контролю за їх розвитком [17];

– ризики інноваційної безпеки: низький рівень інноваційної та інвестиційної активності господарюючих суб'єктів регіонів; технологічне відставання економіки України та її регіонів від розвинених країн; неефективність державної та регіональної політики стимулювання інновацій; низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції; відсутність

ринку високих технологій; недостатній захист інвесторів та інтелектуальної власності; низький рівень матеріального стимулювання вчених і новаторів; відтік наукових кадрів за кордон [18];

– ризики грошової безпеки: погіршення структури платіжних засобів в обігу; рух значних обсягів іноземної валюти всередині регіону; регіональні цінові відмінності; штучне регулювання грошової маси; значна частка поза банківського грошового обігу і тенденція до її збільшення; збільшення дефолтів; відсутність ефективною кредитної системи [19];

– ризики страхового сектора: відсутність ліквідних активів; незбалансована тарифна політика; неефективний розподіл страхових резервів; незбалансований страховий портфель; висока частка перестраховування; незначний рівень страхового захисту; шахрайські дії учасників страхового ринку; швидкий розвиток глобалізації; відтік капіталу за кордон; залежність від іноземного капіталу; кризові явища на міжнародних фінансових ринках; постійні зміни нормативної бази; загострення криміногенної ситуації в сфері фінансів; нестабільність зовнішнього середовища [19];

– ризики фінансової безпеки господарюючих суб'єктів: протиправні чи інші негативні дії персоналу, що загрожують функціонуванню бізнесу; порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженим доступом для третіх осіб; порушення порядку використання технічних засобів; інші порушення правил режиму безпеки, ведення діловодства і т.д., що створюють передумови для реалізації протиправних цілей кримінальних елементів або інших зацікавлених сторін; низький рівень кадрового, організаційного, інформаційного забезпечення управління потенціалом підприємства в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз; робота спецслужб іноземних держав з отримання інформації про економічні процеси в сфері підприємництва з метою реалізації антиконкурентних заходів; робота служб безпеки господарюючих суб'єктів,

як вітчизняних, так і зарубіжних, з метою придушення конкурентів, захоплення ринків або власності конкурентів; протиправна діяльність організованих злочинних груп і окремих осіб з метою захоплення майна суб'єктів господарювання, рейдерські атаки та ін. [20];

– ризики фінансової безпеки населення: високий рівень бідності та велика диференціація заробітної плати; порушення прав споживачів, не виплата пенсій і заробітної плати, безробіття, знецінення заощаджень, шахрайство, низький рівень соціального захисту та її фінансового покриття і т. д.

Окремо можна виділити гібридні загрози. «Гібридна загроза» – це будь-який противник, який одночасно і адаптивно використовує звичайну зброю, нестандартну тактику, тероризм і злочинну поведінку в зоні бойових дій для досягнення своїх політичних цілей.

Поняття «гібридні загрози» об'єднує широкий спектр техногенних ворожих дій та намірів, таких як кібервійна, інформаційна війна, сценарії асиметричних військово-військових конфліктів низької інтенсивності, цілеспрямована організація терористичних актів та піратство на морі, підтримка стимулювання нелегальної міграції, розпалювання етнічних та релігійних конфліктів, використання транснаціональної організованої злочинності для підриву національної безпеки регіонів та держави.

Цей список повинен включати цілеспрямовані дії щодо розповсюдження зброї масового знищення для подальшого використання проти окремого регіону або групи регіонів, використання корупції для дестабілізації стану та загострення соціально-економічних проблем, порушення безпеки ресурсів (енергетики, питна вода, сільськогосподарська).

Утворюються групи деструктивних гібридних загроз для впливу на культурну та світоглядну сферу держави. Гібридні загрози концентрують різні режими ведення війни, в тому числі: стандартне зброю, нестандартну тактику і побудови, терористичні акти (включаючи насильство і примус) і

злочинні заворушення. Сьогодні у цього терміна є три гілки: гібридність може ставитися в першу чергу до військової ситуації і умов; по-друге, стратегії і тактики противника; по-третє, до типу сил, які держава повинна створювати і підтримувати.

Гібридна загроза характеризується неоднозначністю. Неоднозначність створюється поєднанням звичайних та нетрадиційних засобів – дезінформації та втручання у політичні дебати чи вибори, критичні порушення інфраструктури або напади, кібер операції, різні форми злочинної діяльності і, нарешті, асиметричне використання військових засобів та ведення війни.

Як і гібридні загрози загалом, гібридні загрози що виникають у фінансовій безпеці завжди спрямовані на здійснення стратегічного впливу. Фінансова сфера може слугувати стимулом для гібридних загрз, які мають вплив на неекономічні сфери. Проте фінансова безпека також може бути також головною мішеню для порушення балансу.

Поки гібридні загрози потенційно використовують всі стратегічні домени та джерела влади. Однак ефекти часто каскадні у багатьох сферах, створюючи соціальні заворушення, дестабілізація створюють негативний вплив у всіх частинах суспільства. В економічній сфері фінансова система часто розглядається з фінансової перспективи безпеки та стабільності.

В гібридний контекст загрози, фінансова система повинна не тільки розглядатись з точки зору стабільності та фінансової безпеки, але також має включати нарощування економічних важелів, втручання у внутрішні ринки, кіберзагрози та діяльність, що впливає на інформацію. Фінансова система, враховуючи її центральну роль в повсякденних економічних операціях є привабливою для гібридних загрз. Підрив її діяльності, може створити хаос у країні. Адже підрив діяльності регіону може слугувати дуже негативними наслідками для країни в цілому [21].

Гібридні загрози різноманітні і постійно змінюються, а кошти варіюються від підроблених профілів в соціальних мережах або ретельно

продуманих кібератак до відкритого застосування військової сили, включаючи все, що між ними. Гібридні агенти можна використовувати окремо або в комбінації, в залежності від характеру мети і бажаного результату. Отже, необхідно, щоб протидія гібридним загрозам було настільки ж динамічним і адаптивним дією, налаштованим так, щоб йти в ногу зі змінами гібридного впливу, і здатним передбачити, яким буде наступний вибір і які інструменти можна буде використовувати.

Гібридні загрози за самою своєю природою пов'язані зі створенням ефектів, що впливають на прийняття політичних рішень. Ці ефекти можуть бути розсіяними і розвиватися протягом тривалого періоду часу непомітно, поки не стане занадто пізно [21].

Гібридні загрози не є новим феноменом, проте, в сьогоденному глобалізованому світі з його захоплюючими інноваціями в сфері надшвидкісних комунікацій, збиток від таких загроз може бути величезним і небезпечним. Вони являють собою загрозу для політики і органів, що відповідають за питання безпеки, але в той же час, адекватні захисні заходи відкривають величезні можливості для суспільства.

Таким чином, гібридні загрози можна характеризувати як:

- координовані та синхронізовані дії, які навмисно спрямовані на системну вразливість регіонів та інституцій за допомогою широкого кола засобів;
- діяльність, яка використовує порогові виявлення, а також різні інтерфейси (війна-мир, внутрішня-зовнішня безпека, місцева держава та національно-міжнародна);
- діяльність, спрямована на вплив на різні форми прийняття рішень на регіональному, державному чи інституційному рівні, і призначена для подальшого просування або виконання стратегічних цілей агента, одночасно підриваючи або завдаючи шкоди цілі [21].

Гібридні загрози є інструментом, використовуваним для нанесення

збитків регіону або державі без прямого використання військової сили або з обмеженим її використанням. Сторона, яка піддалась впливу гібридним загрозам, не в змозі точно визначити їх джерело, зміст і тяжкість завдаваної шкоди. В результаті планування дій і необхідних ресурсів для парирування гібридних загроз пов'язано з рядом невизначеностей і тягне за собою серйозні витрати.

Поєднання загроз, ризиків і невизначеностей формує серйозний виклик безпеки, а вплив факторів невизначеності перетворює задачу оцінки гібридних загроз в своєрідний синтез мистецтва і науки з переважанням якісних оцінок над кількісними.

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки регіону можливе за умови комплексного підходу до визначення причин негативних явищ його основних складових, що підвищить значимість регіонів в економічному житті.

Виправляючи негативні ефекти, можна виявити позитивні процеси в фінансовій системі регіону і його фінансової безпеки, оскільки в той же час можна передбачити слабкі сторони політики економічного і соціального розвитку регіону.

1.4 Методичні підходи до оцінки фінансової безпеки

Робота ряду вітчизняних і зарубіжних вчених присвячена питанням методологічного та методичного забезпечення фінансової безпеки. Найважливішим етапом моніторингу, як показали попередні дослідження, є оцінка, тому слід приділити увагу розгляду методичних підходів до її реалізації.

Проблема вибору методів оцінки як одного з етапів стратегічного і

тактичного моніторингу ФБ є дискусійним. Серед економістів, які вивчають ці питання, немає єдності у виборі критеріїв оцінки фінансової безпеки, переліку показників, які її характеризують, і у виборі методичних підходів до визначення її рівня. Отже, методологічні підходи до оцінки фінансової безпеки можна розглядати з точки зору їх об'єктів оцінки (напрямків) методів (математичного, статистичного, стратегічного аналізу, експертного) і так далі.

Підходи до оцінки фінансової оцінки представлені на рис. 1.2.

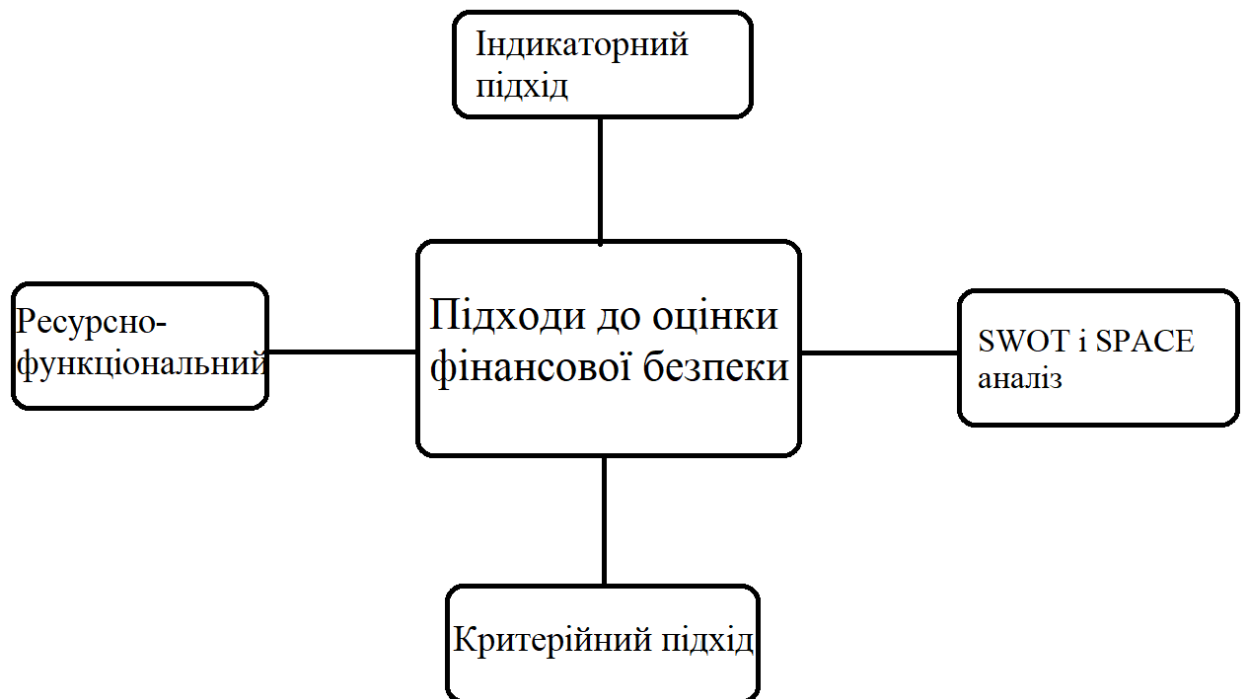

Рисунок 1.2 – Підходи до оцінки фінансової безпеки

Індикаторний підхід виправдовує найвищий рівень фінансової безпеки за умови, що значення індикаторів знаходяться в межах граничних значень, які не досягаються за рахунок інших. Використання в основному залежить від визначення порогових значень, які варіюються в залежності від стану навколишнього середовища, на яке економічні системи в цілому не впливають, а можуть тільки адаптуватися до неї.

Ресурсно-функціональний підхід досить широкий. Ресурсно-

функціональний підхід передбачає оцінку кожного функціонального компонента фінансової безпеки, а потім визначення інтегрованого показника експертами.

Критерійний підхід спрямований на оцінку фінансової безпеки шляхом порівняння рівня фінансової безпеки відповідно до заздалегідь визначеним критерієм.

Аналіз фінансової безпеки регіону заснований на оцінці захищеності грошового обігу та інфляції, а також валютної, бюджетної, боргової та інвестиційної безпеки. Кожен з обраних компонентів розглядається як складний, динамічний набір зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають певний рівень безпеки внутрішніх грошей, валютного та боргового ринків, бюджетної системи і інвестиційної сфери.

Оцінка фінансової безпеки регіонів проводиться вченими на підставі значень її часткового або інтегрального (таксономічного) показника фінансової безпеки регіонів [14].

Горячева К.С. пропонує оцінити рівень фінансової захищеності кожної з її функціональних складових (бюджетної, фінансової, валютної, банківської, інвестиційної, фондової та страхової), а потім кваліфіковано визначити інтегральний показник [22].

Оцінки рівня інтегрального показника фінансової безпеки регіону представлені таким чином: формування безлічі показників для визначення стану функціональних складових фінансової безпеки регіону, визначення показників, нормалізація показників, визначення ваг, розрахунок кожної складової фінансової безпеки підприємства, розрахунок інтегрального індексу фінансової безпеки регіону. Таким чином, методичні підходи Горячевої К.С. полягають в розрахунку стану фінансової захищеності по кожній з її складових.

Використання методів стратегічного аналізу (PEST, SNW, SWOT, VRIO і ін.) для вивчення феномена фінансової безпеки у зовнішньому і

внутрішньому середовищі досить поширене для вивчення фінансової безпеки.

Будь-який регіон розташований і функціонує в певному середовищі, яке є джерелом як необхідних ресурсів для підтримки його фінансової безпеки, так і загрозливих факторів. STEP-аналіз дозволяє вивчити макросреду (зовнішнє середовище) регіону на основі дослідження соціальних (S-соціальний), технологічних (Т-технологічний), економічних (Е-економічний) і політичних (Р-політичний) факторів. Аналіз PEST аналогічний попередньому методу.

Відмінність представлених методів полягає у визначенні пріоритетів у вивченні навколишнього середовища. Аналіз навколишнього середовища регіону в умовах слаборозвиненої економіки або перехідного періоду заснований на PEST-аналізі, який вимагає цілеспрямованих політичних і економічних аспектів. Замість цього STEP-аналіз використовується для високорозвинених регіонів, тому він фокусується на пріоритетному вивченні соціальних і технологічних факторів. Недоліками STEP (PEST)-аналізу є відсутність інформації по багатьох аспектах зовнішнього середовища, таких як стан галузі, конкуренти, наявність ресурсів, сегменти ринку і т. д. Перевага використання методу STEP: аналіз являє собою можливість комплексної характеристики зовнішньоекономічної ситуації, але вивчення внутрішніх факторів фінансової безпеки не знаходить належної уваги.

Впровадження SWOT-аналізу дозволяє не тільки виявити відмінні риси регіону, конкретні можливості і ресурси, за наявними документами, але і знайти можливості, які в даний час через брак ресурсів не можуть бути реалізовані, і тому регіон не може отримати вигоду конкурентної переваги.

Проведення оцінки фінансової безпеки на основі SWOT і SPACE аналізу дозволяє якісно виявити слабкі і сильні сторони регіону. Однак ці моделі носять описовий (дескриптивний) характер, що ускладнює порівняльний аналіз рівнів фінансової захищеності для різних регіонів. Крім

того, використання цих методів для аналізу стану фінансової безпеки розробки стратегії її забезпечення відбувається під впливом поведінкового аспекту – суб'єктивізмом економічних агентів. Отже, поряд з цими методами стратегічного аналізу слід використовувати кількісні методи, які б враховували вплив компетентності аналітика (поведінкового фактора) на охоплення результатів і аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища регіону.

Моніторинг фінансової безпеки спрямований на прогнозування значення її оцінки на основі використання мультиплікативної функції, яка дозволяє класифікувати багато показників фінансової діяльності за ступенем їх впливу на узагальнений показник, що характеризує стан фінансової безпеки. Прогнозування рівня фінансової захищеності має здійснюватися на основі трендових моделей динаміки з використанням двох підходів: прогнозування рівня фінансової безпеки на основі розроблених прогнозів окремих показників, що визначають її рівень; прогнозування рівня фінансової захищеності з використанням побудованої трендової моделі динаміки інтегрального показника рівня фінансової захищеності.

Таким чином, моніторинг фінансової безпеки регіону повинен розглядатися як складна багатогранна категорія, яка є підсистемою економічної безпеки і характеризується здатністю забезпечувати найбільш ефективно використання регіональних ресурсів, виконувати свої зобов'язання і задовольняти потреби на основі певної системи оцінювання суб'єктів забезпечення своєї фінансової безпеки, реалізувати можливості для сталого розвитку.

2 АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1 Загальна характеристика Харківського регіону

Харківський регіон утворений 27 лютого 1932 року. Площа території – 31,4 тис.кв.км., що становить 5,2 % від площі території України. Протяжність з півночі на південь – 210 км, зі сходу на захід – 220 км.

Адміністративний центр області – місто Харків.

У складі області:

- районів – 25;
- районів у містах – 9;
- населених пунктів – 1755.

У системі місцевого самоврядування:

- районних рад – 27;
- міських рад – 17;
- селищних рад – 60;
- сільських рад – 381 [23].

До складу Харківського регіону входить 27 районів. Після місцевих виборів 2020 року і створення нових районних рад частково, з нового бюджетного року та зі створенням нових райдержадміністрацій з 1 січня 2021 року запрацює новий адміністративний поділ на 5 районів (Богодухівський, Ізюмський, Красноградський, Куп'янський, Лозівський, Харківський та Чугуївський райони [24].

Виконавчу владу в Харківського регіону здійснює обласна державна адміністрація, яка в свою чергу має таку структуру:

- апарат обласної державної адміністрації;
- керівництво;
- патронатна служба голови обласної державної адміністрації;

- відділ забезпечення міжнародної діяльності;
- організаційний відділ;
- відділ управління персоналом;
- юридичний сектор;
- відділ інформаційно-комп'ютерного та документального забезпечення;
- відділ контролю та внутрішнього аудиту;
- відділ фінансово-господарського забезпечення;
- відділ роботи із зверненнями громадян;
- відділ адміністрування Державного реєстру виборців;
- сектор з питань запобігання та виявлення корупції;
- сектор режимно-секретної роботи.

Функціональний розподіл повноважень управління обласною адміністрацією відбувається через заступників голови (рис. 2.1).

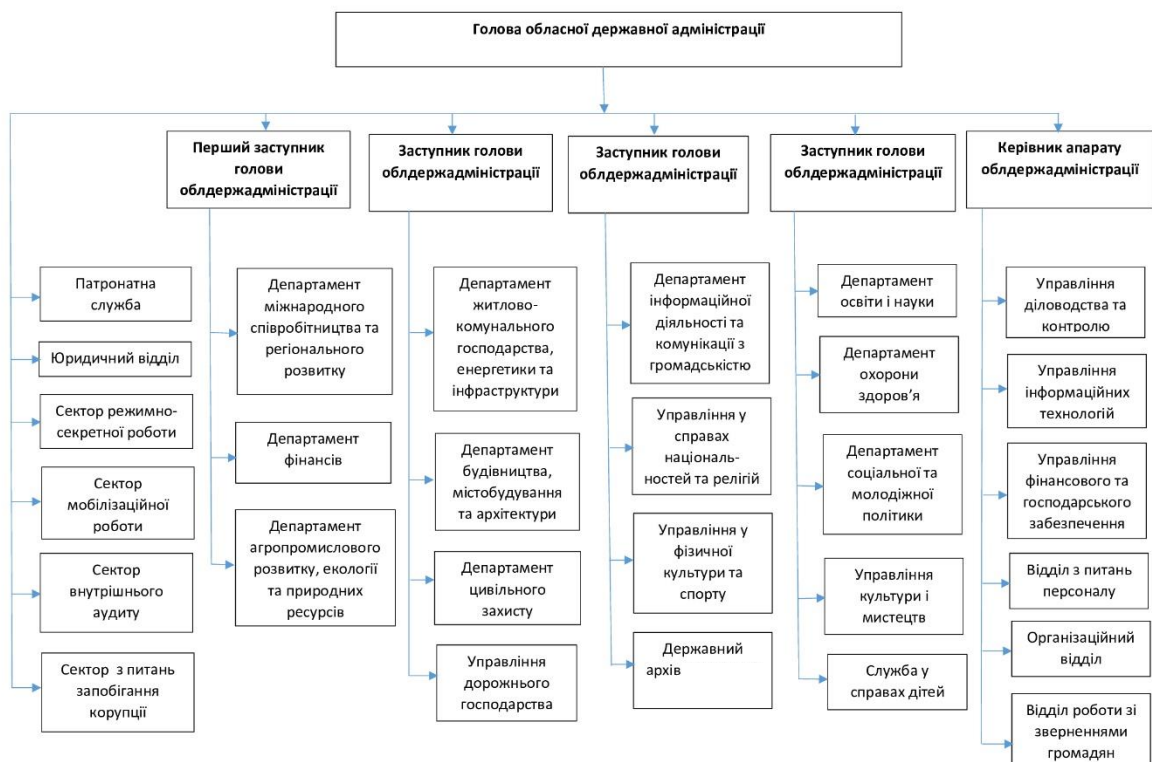

Рисунок 2.1 – Організаційна структура обласної державної адміністрації

Місія обласної державної адміністрації є в наступному: «Обласна державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території області, а також реалізує повноваження, делеговані їй обласною радою» [25].

Обласна державна адміністрація вирішує такі питання:

- забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян;
- соціально-економічного розвитку відповідних територій;
- бюджету, фінансів та обліку;
- управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємництва та здійснення державної регуляторної політики;
- промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку;
- науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та неповнолітніх;
- використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля;
- зовнішньоекономічної діяльності;
- оборонної роботи та мобілізаційної підготовки;
- соціального захисту, зайнятості населення, праці та заробітної плати [25].

2.2 Характеристика економічного потенціалу Харківського регіону

Регіональна економіка – структурний підрозділ національної економіки, що функціонує в межах певної території. В даному контексті під регіональною економікою слід розуміти конституційно закріплений територіально-господарський комплекс, що включає в себе взаємопов'язану

сукупність підприємств, організацій домашніх господарств, а також відповідну їм інфраструктуру, незалежно від форм власності та відомчої підпорядкованості [26].

На відміну від національної економіки, регіональна економіка характеризується певною простотою, недостатньою складністю, а національна економічна спеціалізація більш виражена. У тій чи іншій мірі все це стосується економіки Харківського регіону. Основою розвитку економіки регіону є його економічний потенціал. Під ним розуміють «сукупну здатність економічних ресурсів, наявних у регіоні, забезпечувати виробництво максимально можливої кількості матеріальних благ та послуг, що задовольняють потреби суспільства на даному етапі його розвитку» [27].

Економічний потенціал регіону включає чотири головні складові (інвестиційний, інтелектуальний, природний, трудовий) сукупного економічного потенціалу [28].

Інвестиційна складова являє собою здатність залучати і ефективно використовувати інвестиційні ресурси, які є джерелом інвестиційного потенціалу, охоплюють вироблені людиною засоби виробництва, призначені для виробництва товарів і послуг виробничого та невиробничого призначення.

Інноваційна складова – потенціал знань в процесі реалізації досягнень науково-технічного прогресу, тобто сукупна здатність суспільства, якою воно володіє на даному етапі свого розвитку, забезпечувати найбільш повне використання ресурсів економічного потенціалу.

Природна складова регіону – сукупність природних ресурсів, які можуть бути використані в народному господарстві з урахуванням тенденцій і досягнень науково-технічного прогресу.

Трудові ресурси – сукупна здатність економічно активного населення забезпечити виробництво споживчих вартостей в конкретних соціально економічних умовах.

Сьогоднішня регіональна економіка Харківщини, незважаючи на труднощі, все ще є відносно потужним народногосподарським комплексом, який за своїм виробничим і науково-технічним потенціалом можна віднести до найбільших в Україні. Регіон виробляє 6,6% (2018 рік) ВВП країни. За цим показником він посідає третє місце в Україні (після Києва та Дніпропетровської області).

Структура економіки регіону може розглядатися в трьох аспектах – галузевому, функціональному і територіальному. Галузева структура економіки Харківського регіону в розрізі основних видів діяльності представлена: промисловістю (добувною, обробною, виробництвом і розподілом електроенергії, газу, води); сільським господарством, що включає рослинництво і тваринництво; будівництвом, транспортом і зв'язком, торгівлею, фінансовою діяльністю, операціями з нерухомістю та іншими видами діяльності (рис. 2.2).

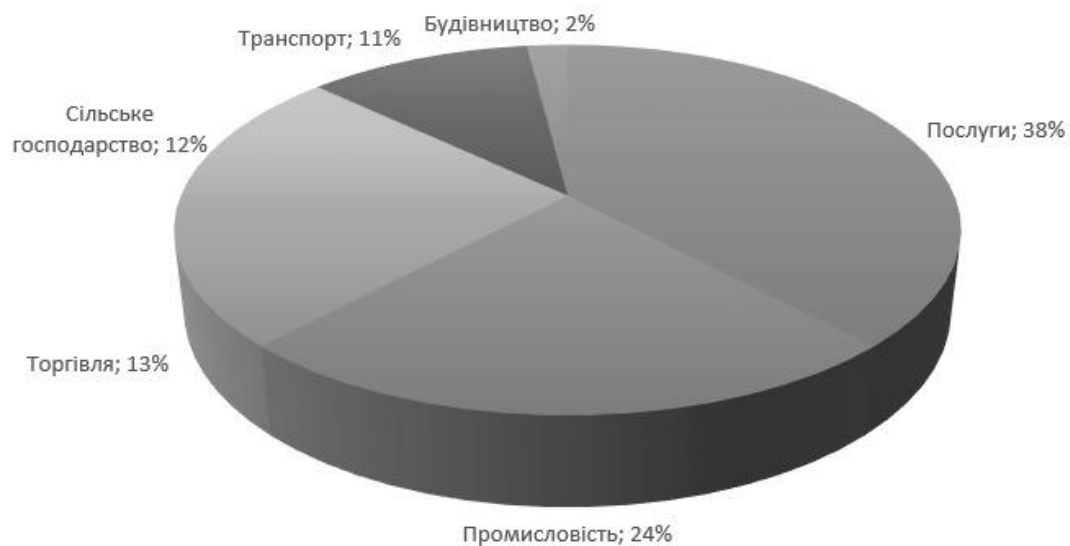

Рисунок 2.2 – Структура економіки Харківського регіону 2018 рік

У 2018 р. порівняно з минулими роками показник частки реалізованої промислової продукції Харківського регіону в Україні зріс на 1,16 % і становив 7,24 %. За роки незалежності України в Харківській області

сформувалася низка підприємств, які є провідними не тільки в країні, але й на міжнародних ринках (рис. 2.3).

	АТ «Турбоатом» (виробництво турбінного обладнання для теплових, атомних та гідроелектростанцій)		Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (виробництво літаків)
	ДП «Завод «Електроважмаш» (виробництво електричного обладнання)		АТ «Харківський тракторний завод» (виробництво колісних і гусеничних тракторів, спецтехніки)
	ДП «Завод імені Малишева» (виробництво військового транспорту)		ТОВ «Фармацевтична компанія «Здоров'я» (виробництво лікарських засобів)
	ПАТ «Завод Південкабель» (виробництво кабельної продукції)		ПрАТ «Філіп Морріс Україна» (виробництво тютюнових виробів)
	ДП «ХМЗ «ФЕД» (виробництво авіаційного обладнання)		ТОВ «Слобожанський миловар» (виробництво мила та миючих засобів)
	ПАТ «Світло шахтаря» (виробництво скребових конвеєрів і перевантажувачів, шахтних дробарок)		ПАТ «Харківська бісквітна фабрика» (виробництво кондитерських виробів)
	ПАТ «Харківський плитковий завод» (виробництво керамічної плитки)		ПрАТ «Хладопром» (виробництво морозива)
	ІГ «УПЕК» (виробництво підшипників, електродвигунів, трансмісій і шасі, шліфувальних верстатів з ЧПУ та інше)		ТОВ «Лікерно-горілчаний завод «Прайм» (виробництво алкогольної продукції)
			ТОВ «Харківський м'ясокомбінат» (виробництво ковбасної і м'ясної продукції)

Рисунок 2.3 – Підприємства Харківського регіону

У 2018 р. порівняно з минулими роками показник частки продукції сільського господарства Харківського регіону в Україні знизився на 0,44 % й становив 5,19 %.

У 2018 р. порівняно з минулими роками показник прийнятих житлових будівель на 10 тис. осіб в Харківській області зріс на 90,38 % й становив 198 кв.м. Значення цього показника було на 3,88% (198 кв.м) нижче за середнє значення по Україні – 206 кв.м.

У 2018 р. порівняно з минулими роками частка обсягу перевезень вантажним автотранспортом Харківського регіону в Україні збільшилася на 0,15 % і становила 2,72 % .

У регіональній діагностиці функціональної структури економіки зазвичай визначається рівень його галузевої спеціалізації. Регіон має високу концентрацію промисловості і сфери послуг у порівнянні з усією країною. Разом з цим концентрація сільськогосподарського виробництва значно нижче, ніж в країні. До галузей спеціалізації регіональної економіки Харківської області в масштабах України на сьогоднішній день можна віднести газову промисловість, фармацевтичну промисловість, машинобудування, промисловість будівельних матеріалів, харчову промисловість, а також зернове господарство, виробництво технічних культур (соняшнику та цукрових буряків) і продукції з них [28].

Територіальна структура економіки відображає її просторову організацію. Остання, в значній мірі, визначається особливостями розміщення економічного потенціалу. У цьому відношенні Харківський регіон виділяється серед інших регіонів країни. На практиці це виражається в дуже високій територіальній концентрації економічного потенціалу в м. Харкові на тлі його загальної дисперсії понизовим адміністративних районах області.

Більше половини всього економічного потенціалу області зосереджено в м. Харкові. Інша його частина розосереджена по районам області. Серед

них щодо значною питомою вагою економічного потенціалу характеризуються Балаклійський, Харківський, Лозівський райони (від 3 до 5%) [28].

2.3 Зовнішньоекономічні зв'язки та інвестиційна діяльність Харківського регіону

Одним з важливих чинників розвитку регіонів є їх зовнішньоекономічна діяльність. Здобуття Україною незалежності відкрило для Харківського регіону можливість безпосередньо інтегруватися в систему світогосподарських зв'язків, що, в свою чергу, створило стимули для зміцнення і розвитку її регіональної економіки. Виникла необхідність підвищення конкурентоспроможності та якості вироблених товарів, прискорення технологічного переозброєння виробництва. З'явилася можливість насичення внутрішнього ринку імпортними товарами, створення валютних ресурсів шляхом експорту товарів. Зовнішньоекономічні зв'язки перетворились в важливий фактор соціально-економічного розвитку регіону.

Стратегічним ресурсом для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків області є її вигідне географічне розташування, що з'єднує на своїй території торгово-економічні зв'язки Заходу зі Сходом, Півдня з Північчю і навпаки. Отримане право регіонів самостійно визначати зовнішньоекономічну політику, розпоряджатися своїми експортними можливостями надало Харківській області можливості більш повно реалізувати не тільки можливості свого економіко-географічного положення, але і свої експортні передумови, основу яких складають її промисловий, аграрний, науковий та інтелектуальний потенціали.

До основних видів зовнішньоекономічної діяльності належать: експорт і імпорт товарів, капіталів, робочої сили; надання послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності (виробничих, транспорт-них, страхових, маркетингових та інших) і навпаки, а також наукова, навчальна, виробнича та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності, навчання та підготовка фахівців на комерційних основі, міжнародні кредитно-фінансові операції, спільна підприємницька діяльність як в самій країні, так і за її межами, продаж і купівля ліцензій, патентів, ноу-хау; організація виставок, аукціонів, торгів, конференцій та інших подібних заходів на комерційній основі за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; товарообмінні (бартерні), орендні (в тому числі лізингові) і інші операції. Все більшу роль у зовнішньоекономічній діяльності починає грати міжнародний туризм. Основним видом зовнішньоекономічної діяльності Харківського регіону в даний час є зовнішня торгівля.

У 2018 р. експорт товарів з Харківського регіону склав 1 279 млн. дол. США, імпорт товарів – 1 738,9 млн. дол. За питомою вагою вартості експорту (2,7 %) та імпорту (3,0 %) товарів Харківський регіон у 2018 р. посіла, відповідно, 12-те та 7-ме місця серед інших регіонів України. Протягом 2018 р. експортні операції з товарами здійснювало 1 271 підприємство регіону, імпортні товари надійшли до 1 980 підприємств [29].

У 2018 р. обсяги експорту послуг з Харківського регіону становили 339,7 млн. дол. США, імпорту – 65,5 млн. дол. США. За питомою вагою експорту (2,9 %) та імпорту (1,0 %) послуг Харківський регіон посіла у 2018 р., відповідно, 5-те та 8-ме місця серед інших регіонів України. Протягом 2018 р. експортні операції з послуг здійснювало 522 підприємства регіону, імпортні послуг одержали до 247 підприємств [29].

Основними товарами, які експортувалися у 2018 р. з Харківського регіону за межі України, були: реактори ядерні, котли, машини – 16 % (206,3

млн. дол. США), зернові культури – 8 % (104,6 млн. дол. США) та електричні машини – 8 % (103,4 млн. дол. США) (рис. 2.4) [29].

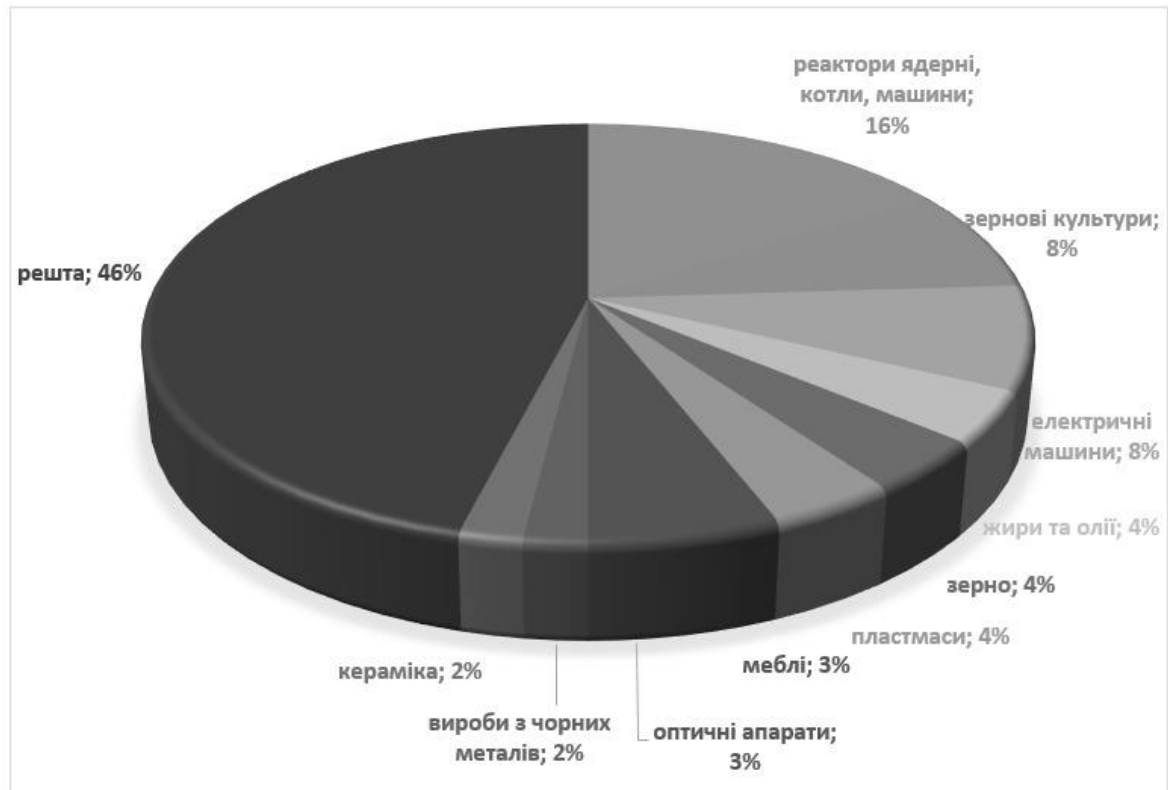

Рисунок 2.4 – Структура експорту товарів з Харківського регіону у 2018 р.

Оснoву імпорту товарів у Харківський регіон в 2018 р. становили: реактори ядерні, котли, машини – 15 % (265,5 млн. дол. США), пластмаси, полімерні матеріали – 10 % (172,9 млн. дол. США) та засоби наземного транспорту, крім залізничного – 7 % (125,3 млн. дол. США) (рис. 2.5) [29].

У структурі експорту послуг за видами економічної діяльності з Харківського регіону у 2018 р. найбільші обсяги демонстрували: послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги – 63 % (339,7 млн. дол. США), послуги, пов'язані з подорожами, – 14 % (46,1 млн. дол. США) та ділові послуги – 9 % (31,9 млн. дол. США) (рис. 2.6) [29].

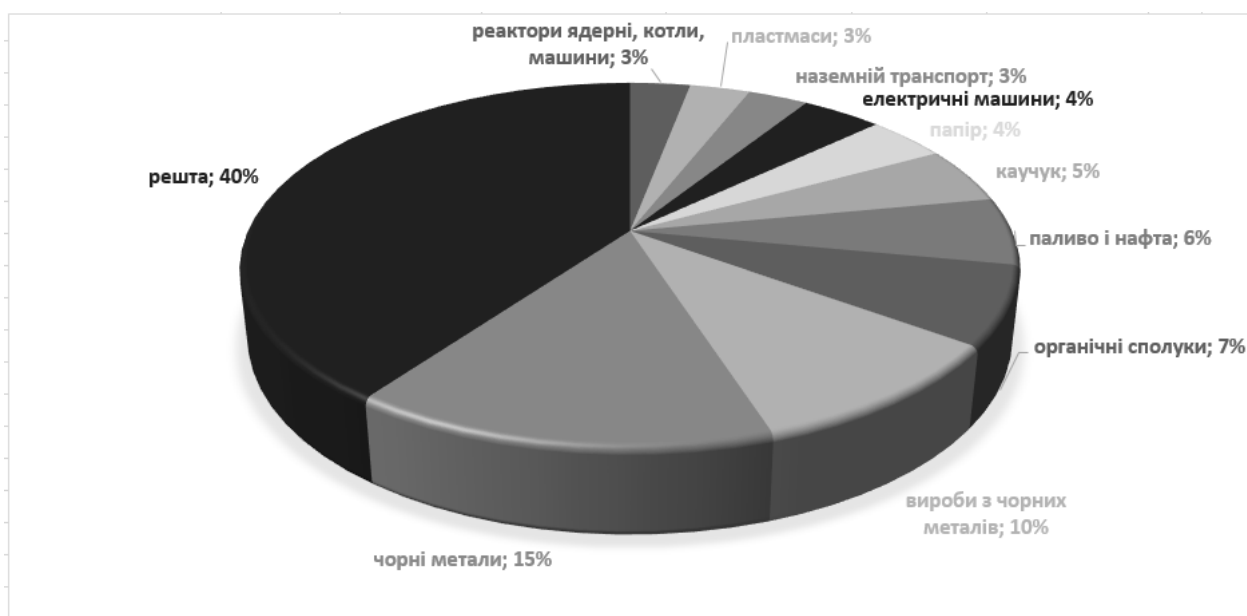

Рисунок 2.5 – Структура імпорту товарів в Харківський регіон у 2018 р.

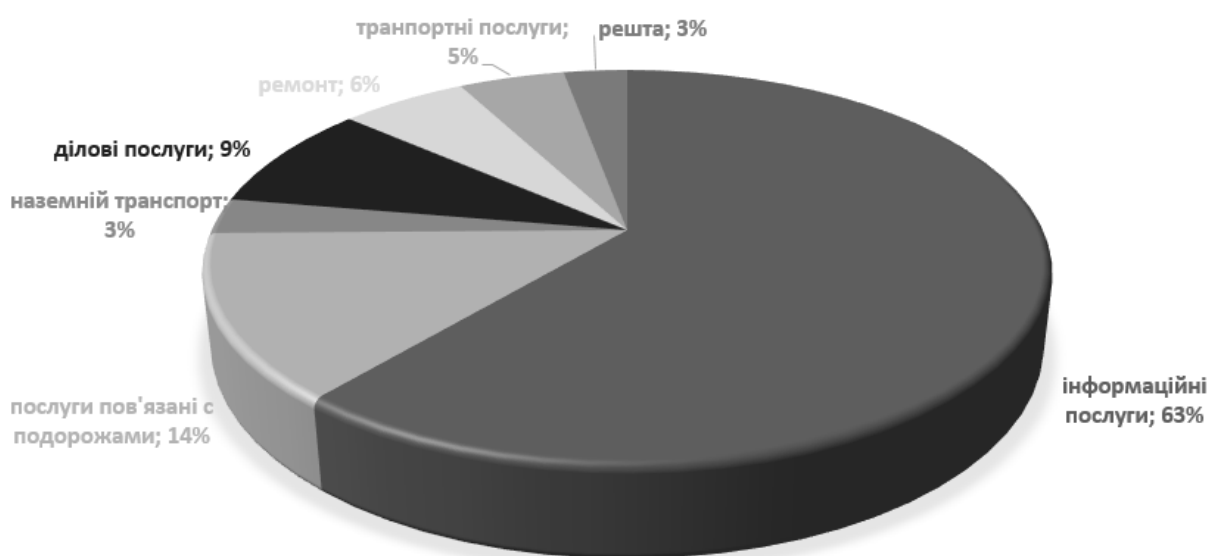

Рисунок 2.6 – Структура експорту послуг з Харківського регіону у 2018 р.

У структурі імпорту послуг до Харківського регіону у 2018 р. найбільші обсяги демонстрували: ділові послуги – 40 % (26,2 млн. дол. США), послуги з ремонту та технічного обслуговування – 19 % (12,1 млн. дол. США) та послуги, пов'язані з подорожами – 14 % (9,1 млн. дол. США) (рис. 2.7) [29].

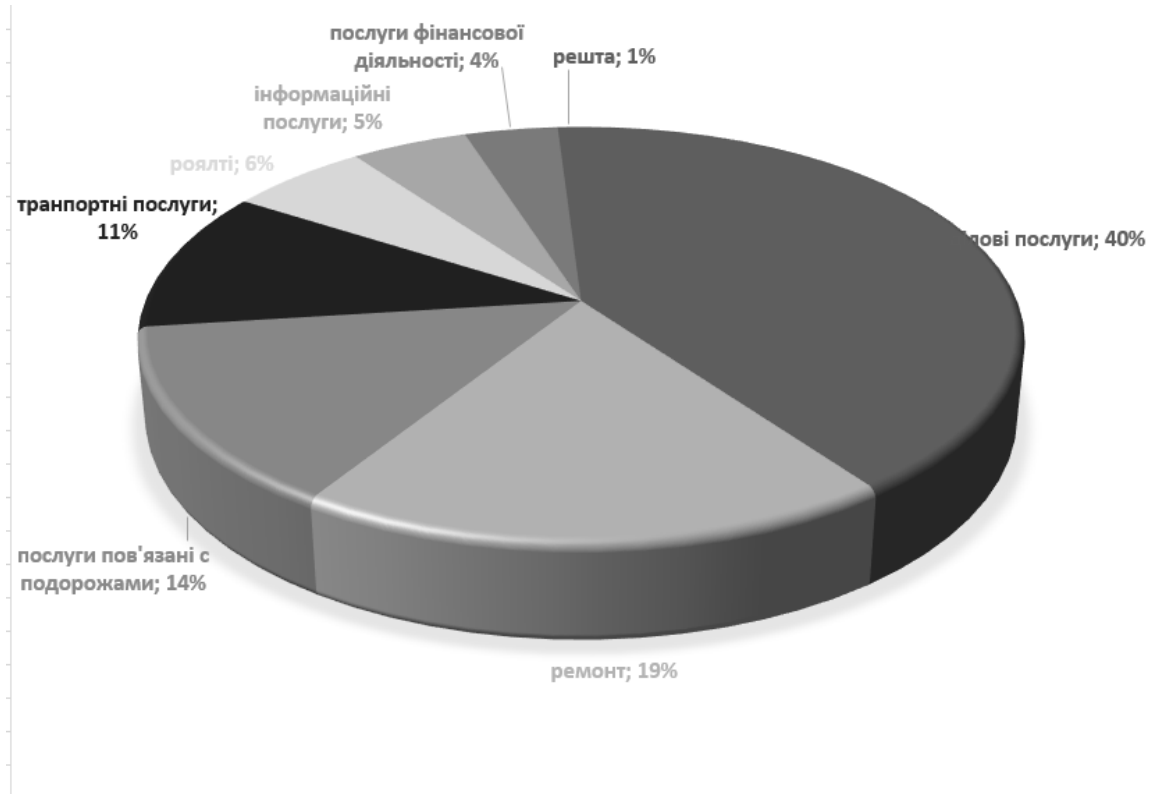

Рисунок 2.7 – Структура імпорту послуг в Харківський регіон у 2018 р.

Найбільші об'єми у загальному обсязі експорту товарів з Харківського регіону у 2018 р. припадали на такі країни: Російська Федерація – 39 % (293,1 млн. дол. США); Ізраїль – 23 % (115,1 млн. дол. США); Японія – 6 % (71,6 млн. дол. США); Грузія – 5 % (65 млн. дол. США) та Єгипет – 5 % (64,6 млн. дол. США) (рис. 2.8) [29].

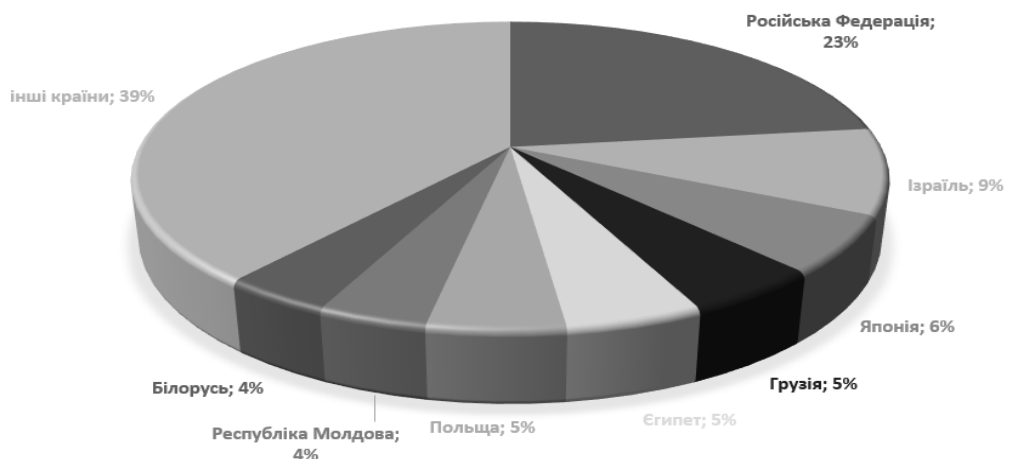

Рисунок 2.8 – Основні країни експорту товарів з Харківського регіону 2018 р.

Найбільші об'єми в структурі експорту товарів з України у 2018 р. були наступні країни: Російська Федерація – 8 % (3 652,6 млн. дол. США); Польща – 7 % (3 257,2 млн. дол. США); Італія – 5 % (2 628,8 млн. дол. США); Туреччина – 5 % (2 352,4 млн. дол. США) та Німеччина – 5 % (2 208,4 млн. дол. США) (рис. 2.9) [46].

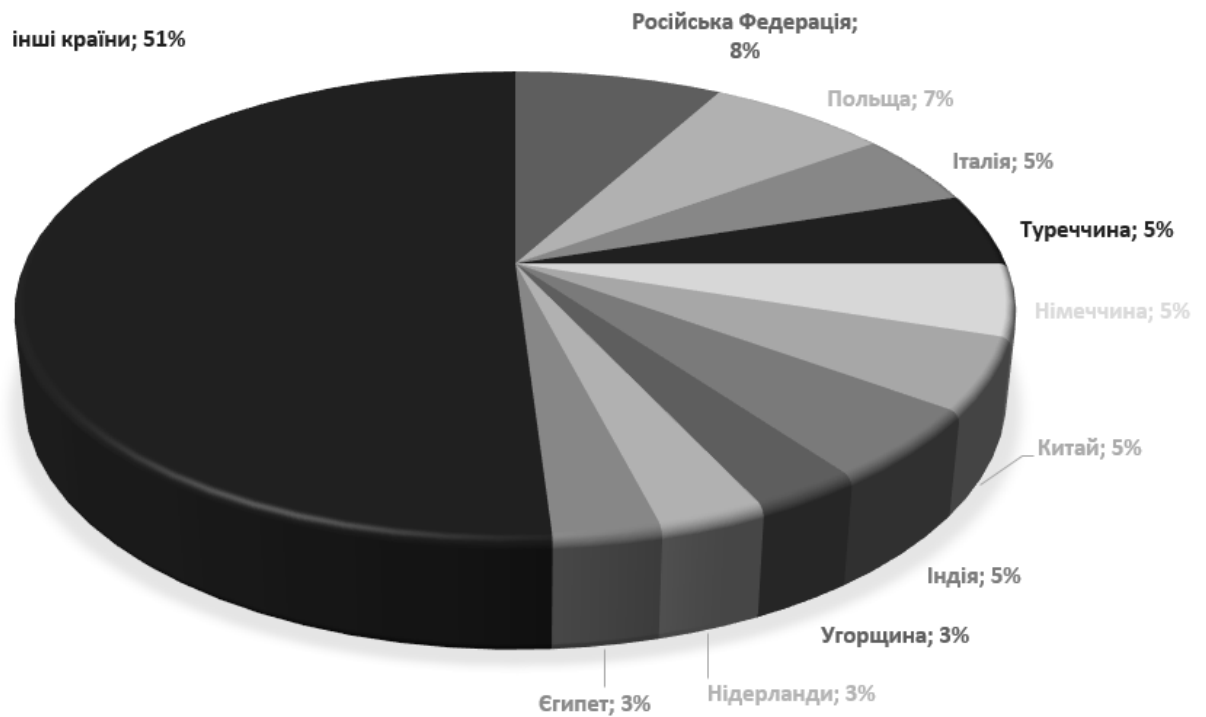

Рисунок 2.9 – Основні країни імпорту товарів в Харківський регіон 2018 р.

Основними країнами-партнерами в експорті послуг з Харківського регіону у 2018 р. стали: США 24 % (82,6 млн. дол. США); Ізраїль – 13 % (43,8 млн. дол. США); Російська Федерація – 6 % (21,2 млн. дол. США); Швеція – 6 % (19,8 млн. дол. США) та Велика Британія – 4 % (14,5 млн. дол. США) (рис. 2.10) [29].

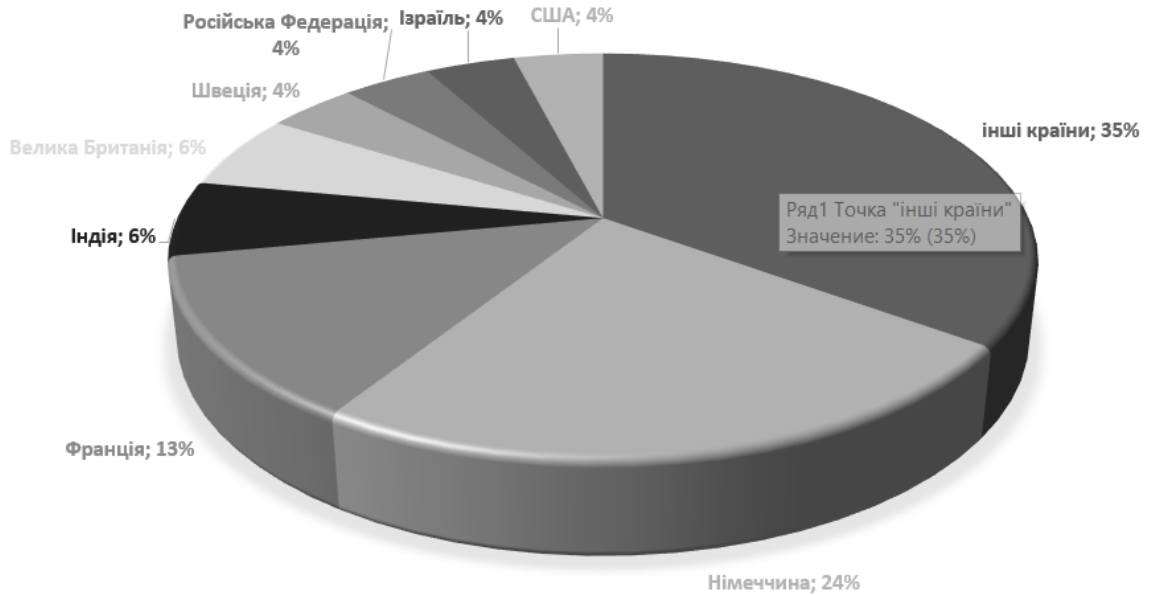

Рисунок 2.10 – Країни експорту послуг з Харківського регіону 2018 р.

Найбільші об'єми у загальному обсязі імпорту послуг до Харківського регіону у 2018 р. припадали на такі країни: Швейцарія – 29 % (19,2 млн. дол. США); Російська Федерація – 11 % (7,4 млн. дол. США); Чехія – 7 % (4,2 млн. дол. США); Кіпр – 6 % (3,7 млн. дол. США) та Польща – 6 % (3,6 млн. дол. США) (рис. 2.11) [29].

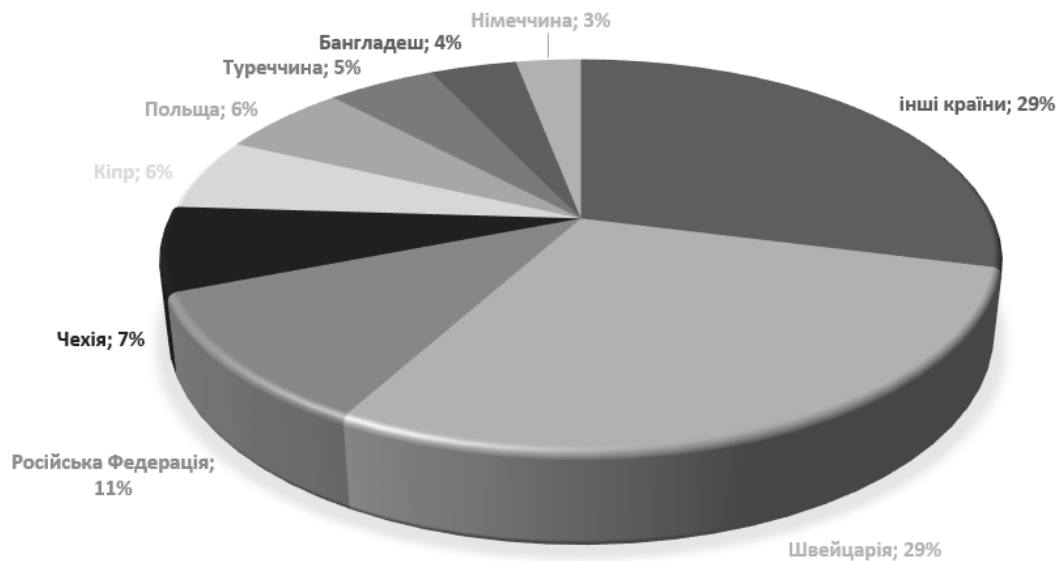

Рисунок 2.11 – Країни з імпорту послуг з Харківського регіону 2018 р.

Харківський регіон – один з найбільш привабливих в інвестиційному відношенні серед регіонів України. Цьому сприяють наявність розвиненого промислового і сільськогосподарського виробництва, значного наукового потенціалу, високий рівень освіти населення.

У 2018 р. обсяг прямих іноземних інвестицій на душу населення до Харківського регіону склав 248,8 дол. США, що в 3 рази менше за середній показник по Україні. За цим показником вона посіла 14-те місце серед регіонів країни. За загальним обсягом прямих іноземних інвестицій в регіон (666,4 млн. дол. США) Харківський регіон у 2018 р. зайняла 10-те місце серед регіонів України. У 2018 р. обсяг прямих іноземних інвестицій на душу населення з Харківського регіону у 2018 р. становив 3,1 дол. США, що в 48 рази менше за середній показник по Україні. За загальним обсягом прямих іноземних інвестицій з регіону (8,4 млн. дол. США) Харківський регіон у 2018 р. посіла 7-ме місце серед регіонів країни [29].

Серед іноземних інвестицій у підприємства реального сектору економіки Харківського регіону слід навести наступні: купівля американською компанією «Філіп Морріс Інтерншнл» Харківської тютюнової фабрики і інвестування в її модернізацію 100 млн. дол. США, купівля бельгійською Sun Inbev пивзаводу «Рогань», купівля швейцарською групою Swiss Krono Group Солоницівського комбінату меблевих деталей і інвестування в його реконструкцію 60 млн. дол. США, створення спільного українсько-британського підприємства «Ахмад Ті» за участю компанії Ahmad Tea London (Великобратанія) та інше [29].

2.4 Гібридні загрози та їх впливи на безпеку Харківського регіону

З огляду на відносно тривалу гібридну війну Російської Федерації проти України, деякі гібридні загрози походять ззовні, а деякі стали актуальними і дестабілізуючими і, таким чином, послаблюють не тільки регіон, а й всю Україну в економічному плані, створюючи сприятливе середовище для порушень прав і свобод громадян України втручаючись в їх мирне існування.

Основною загрозою для Харківського регіону є недостача інвестицій в економіку через нестабільну політику, загрози конфлікту на сході країни, високий рівень корупції. З посиленням впливу цього ризику може виникнути дефіцит іноземних інвестицій із-за розгортання нової хвилі глобальної кризи. У той же час посилення конкуренція на світових ринках традиційного експорту укупі з недосконалою регуляторною політикою знижують експортний потенціал економіки регіону, стримують інвестиції і гальмують інноваційну активність підприємств, яка в даний час є недостатньою і може продовжувати знижуватися через обмеження на передачу технологій, що також є наслідком посилення глобальної конкуренції.

Загострення проблем зайнятості, політична і економічна нестабільність підсилюють міграційні настрої населення і, з одного боку, призводять до збільшення припливу внутрішніх мігрантів, а з іншого – призводять до відтоку самого кваліфікованого персоналу. Обидві тенденції знижують здатність забезпечувати якість медичні, освітні та соціальні послуги.

Падіння цін на сільськогосподарських ринках загострює проблеми розвитку сільських районів, а саме через нерозвиненість господарств, зниження родючості земель та ефективності управління скорочує можливості працевлаштування в сільській місцевості. Це визначає подальшу урбанізацію і, як наслідок, посилення навантаження на виснажені мережі ЖКГ в містах,

зниження якості послуг і неможливість задовольнити потреби населення. У свою чергу, зношеність мереж постачання, транспортної інфраструктури загострює екологічні проблеми регіону, особливо міських поселень. Одночасно відтік населення з сільської місцевості призводить до їх депопуляції, збільшення територіальної нерівності і збільшення розриву між обласним центром та іншими містам і сільські райони регіону в соціально-економічному розвитку.

Гібридної загрозою для Харківського регіону є триваюче присутність в регіоні російських банків ПАТ «Промінвестбанк» і Ощадбанк, які продовжують контролювати значну частину фінансів юридичних і фізичних осіб.

Небезпечно також приховане переформатування важливих бізнесів з метою поновлення старих або створення нових механізмів економічної залежності від Російської Федерації.

Деякі громадяни України через грошові вигоди розглядають Російську Федерацію як державу для хорошого заробітку. Цим охоче користуються пропагандистські канали, а звідти близькі до антиукраїнських мітингів і різного роду провокацій. Нікого не дивує великий розрив в оплаті праці керівників великих державних підприємств, приватних корпорацій і співробітників середньої ланки. І вони контролюють найважливіші економічні активи в регіоні. Зовнішньоекономічний вплив на діяльність таких підприємств і корпорацій, що призводить до протестних настроїв.

На тлі низького рівня знань державних службовців щодо забезпечення безпеки їх роботи та приватного листування та спілкування за допомогою електронних засобів, ми спостерігаємо такі загрози: встановлення неліцензійного програмного забезпечення для кібератак, призупинення експлуатації стратегічних об'єктів, центральні органи виконавчої влади, об'єкти стратегічної та критичної інфраструктури. Не слід забувати і про технічні можливості приховування справжніх винуватців злочинів у

кіберпросторі, використання програмних продуктів для негласного збору інформації про фізичних осіб та організації на території області, а також несанкціонований доступ до приватних та робочих електронних поштових скриньок урядовців. В епоху інформатизації кібер-сфера є одною з головних загроз [30].

Гібридною загрозою є переміщення мешканців непідконтрольних територій. А тим часом агресор продовжує лінію «захисту прав національних меншин», акцентує увагу суспільства на протиріччях в міжрелігійних стосунках, що вносить розкол між віруючими різних конфесій. Основні гібридні загрози для Харківського регіону представлені на рис. 2.12.

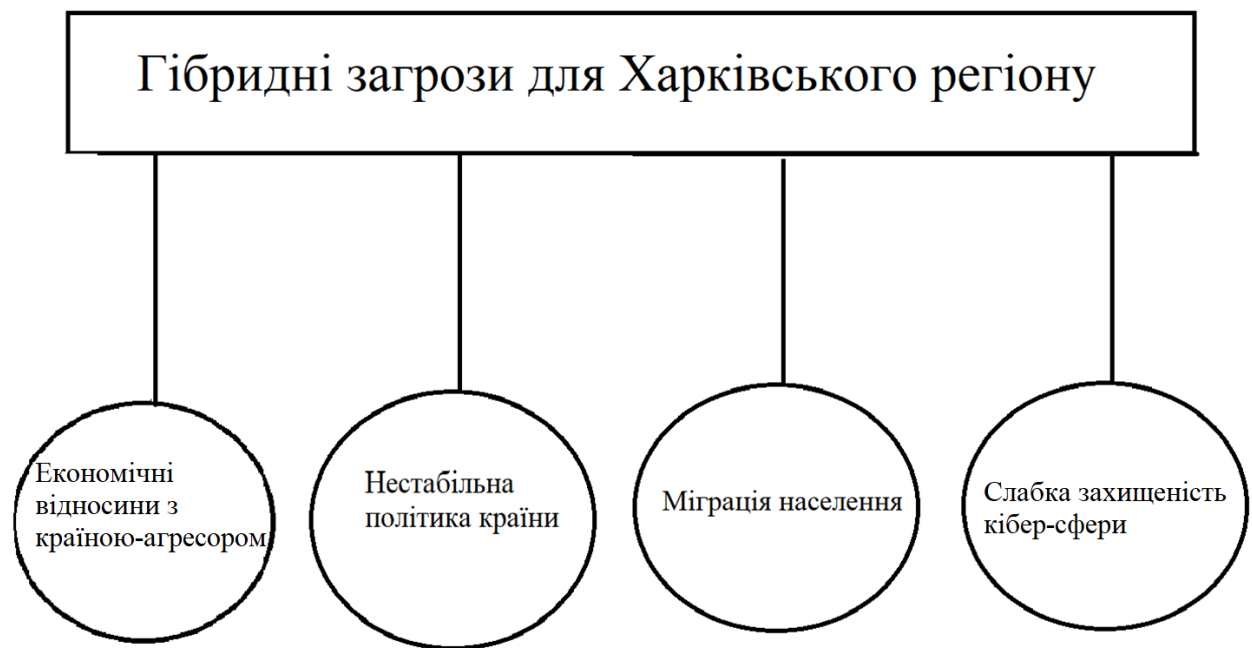

Рисунок 2.12 – Основні гібридні загрози для Харківського регіону

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що сильною стороною регіону є наявність великої кількості наукових і освітніх установ європейського рівня. Економіка регіону має значний рівень диверсифікації та індустріалізації, в промисловості переважають обробні виробництва, зокрема, машинобудування. Інтенсифікація співробітництва з країнами-членами ЄС, залучення іноземних і вітчизняних інвестицій підтримує

розвиток високотехнологічних виробництв, сприятиме підвищенню інноваційної активності підприємств.

В регіоні зосереджена значна частина ІТ-фахівців країни і навчальних закладів, які проводять навчання. В умовах глобалізації та тотальної цифровізації виробництва і державного управління ця сила є конкурентною перевагою регіону для залучення інвестицій. Розвинена сфера освіти, що входить в 10-ку найбільших студентських центрів Європи в рамках співпраці з ЄС та іншими країнами за програмами академічного обміну, приверне іноземних студентів до університетів регіону, поліпшить зайнятість.

Наявність родовищ енергоресурсів при постійній державній підтримці створить можливості для підвищення рівня енергетичної незалежності як у споживчому, так і у виробничій сферах. Регіон є логістичний центр з розвинутою транспортною інфраструктурою, включаючи міжнародний аеропорт, який буде сприяти співробітництву в рамках Угоди про асоціацію з ЄС за політичної підтримки ЄС та інших країн.

Але нині в регіоні під загрозою виявились такі сфери суспільного життя – економіка, політика.

Найважливішою загрозою для економіки Харківського регіону є низький рівень інвестицій в промисловість регіону, який поєднується з високим рівнем фізичного морального зносу активності фондів. Недостатньою інноваційною активністю підприємств може призвести до деіндустріалізації та деградації економіки регіону та усіх сфер життєдіяльності.

З досвіду провідних країн світу, можна скористатися наступними кроками: протидія корупції, створення ефективного механізму державного управління, створення системи територіальної оборони, взаємодія правоохоронних органів з громадськістю у протидії загрозам, подолання радянської спадщини, реформування оборонної сфери та зміна ставлення суспільства до неї.

3 УДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

3.1 Шляхи підвищення фінансової безпеки регіону в умовах гібридних загроз

Серед існуючих систем моніторингу фінансової безпеки одним з недоліків є неможливість їх застосування для регіонів у період гібридних загроз. Також можна відокремити те, що у разі обчислення рівня фінансової безпеки, ряд показників розраховується на основі інформації, яка недоступна для широкого загалу кінцевих споживачів.

Враховуючи це, методологічний підхід до моніторингу фінансової безпеки регіону вимагає детального дослідження, бо фінансова безпека регіону – стан захищеності регіональної фінансової системи від деструктивного впливу ризиків та загроз, зокрема гібридних.

На регіональному рівні моніторинг має бути системою регулярного спостереження поточного стану та короткострокового прогнозування динаміки розвитку процесів та явищ, що відбуваються в суспільстві, економіці та фінансах. При цьому основна увага приділяється систематичному аналізу їх розвитку під впливом органів державної влади та макроекономічного управління в поєднанні з характером і напрямком стратегічно важливих економічних зв'язків з економічними партнерами та з урахуванням внутрішніх регіональних факторів [31].

Існуючі особливості проблеми фінансової безпеки на регіональному рівні вимагають побудови певної системи параметрів в системі їх моніторингу, яка враховує специфіку конкретної досліджуваної області. Багато індикаторів фінансової безпеки повинні дозволяти аналізувати стан регіонів з метою виявлення і оцінки поточних ризиків і гібридних загроз, формувати інформаційну основу для реалізації всіх необхідних програмно-

цільових заходів щодо зниження впливу загрозливих факторів на їх фінансове становище. безпеку. Основою моніторингу повинен стати перелік груп показників, на основі яких буде здійснюватися своєчасна ідентифікація гібридних загроз фінансової безпеки регіону з різних компонентів. Дослідники також відзначають, що рішення проблеми розробки системи показників є одним з найважливіших і пріоритетних напрямків досліджень інструментів управління фінансовою безпекою в регіоні.

При цьому слід мати на увазі, що ще одним важливим питанням, рішення якого залежить від формування ефективних управлінських заходів щодо запобігання збиткам фінансової безпеки регіону, є визначення порогових рівнів показників фінансової безпеки в рамках вплив факторів. Адже найвища ступінь останнього буде досягнута за умови, що значення всього списку показників будуть в допустимих межах їх порогових значень.

Виходячи з визначення сутності фінансової безпеки регіону, представленого в розділі 1, можна зробити висновок, що моніторинг повинен включати заходи в основних сферах, що визначають фінансову безпеку регіону, залежно від стану економічного та соціального розвитку.

Аналіз наукових робіт з моніторингу та положень, сформульованих у першому розділі, дав змогу визначити етапи його реалізації та створити його модель. Процесний підхід до створення моделі моніторингу передбачає координацію взаємопов'язаних і безперервних дій і дозволяє збільшити гнучкість моніторингу фінансової безпеки відповідно до змін у навколишньому середовищі. Модель моніторингу фінансової безпеки регіону представлена на рис. 3.1.

На першому етапі слід вибрати складові фінансової безпеки регіону та перелік їх показників.

Другий етап – формування інформаційної бази дослідження має на меті пошук та накопичення даних для обчислення часткових показників фінансової безпеки регіону.

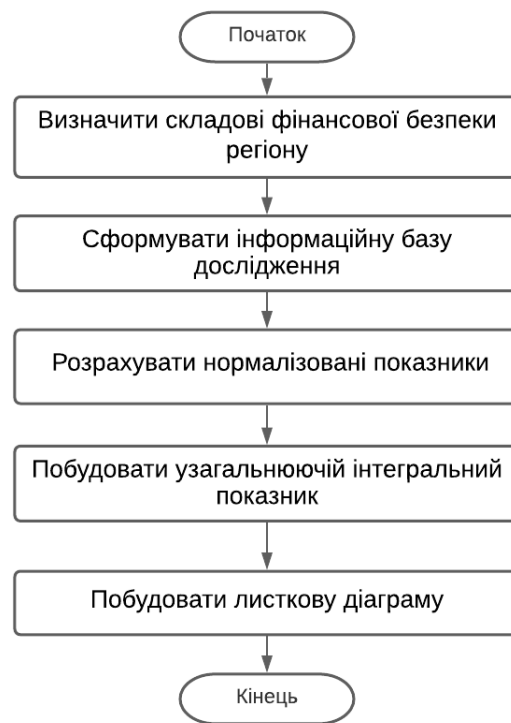

Рисунок 3.1 – Модель моніторингу фінансової безпеки регіону

Третій етап моніторингу спрямований на розрахунок нормалізованих показників.

Щоб отримати кращий розподіл значень в межах інтервалу $[0; 1]$, можна скористатися так званою мінімаксною формулою:

$$x' = \frac{X - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (3.1)$$

де x' – середнє значення показника;

X – поточне значення показника;

X_{\min} – мінімальне значення показника;

X_{\max} – максимальне значення показника.

Вона являє собою лінійне відображення даних з одного інтервалу в інший.

Необхідність нормалізації вибірок даних зумовлена самою природою використовуваних змінних. Будучи різними за фізичним змістом, вони часто можуть сильно відрізнятися між собою за абсолютними величинами. Так, наприклад, вибірка може містити і концентрацію, вимірювану в десятих або сотих частках відсотків, і тиск в сотнях тисяч паскаль. Нормалізація даних дозволяє привести всі використовувані числові значення змінних до однакової області їх зміни, завдяки чому з'являється можливість звести їх разом в одній моделі.

Щоб виконати нормалізацію даних шляхом мінімаксного методу, потрібно точно знати межі зміни значень відповідних змінних (мінімальне і максимальне теоретично можливі значення). Тоді їм і будуть відповідати межі інтервалу нормалізації. Коли точно встановити межі зміни змінних неможливо, вони задаються з урахуванням мінімальних і максимальних значень в наявній вибірці даних.

Плюсом даного методу є його простота, яка позитивно позначиться на продуктивності системи.

Побудова узагальнюючого інтегрального показника фінансової безпеки регіону для кожної складової на четвертому етапі проводитиметься на основі розрахунку добутку площі неправильного багатокутника, утвореного векторами – нормалізованими показниками цих складових за формулою:

$$S = \frac{1}{2} \sin \frac{360}{n} (C_1 C_n + \sum_{i=1}^{n-1} C_i C_{i+1}), \quad (3.2)$$

де n – кількість показників;

S – площа багатокутника;

C – значення показника.

На п'ятому етапі відбувається побудова листкової діаграми для візуалізації отриманих результатів.

На останньому етапі відбувається визначення стану фінансової безпеки регіону на основі співставлення результатів розрахунку с минулими роками та визначення сектору який потенційно може бути вразливий до загроз.

Ефективна регіональна політика держави можлива, коли цілі просторового розвитку чітко узгоджуються з цілями національного розвитку [40]. Проводячи аналогії, слід зазначити, що цілі фінансової безпеки регіонів також повинні суттєво корелювати з цілями фінансової безпеки на державному рівні. Тому для висвітлення структурних складових фінансової безпеки регіонів та визначення їх характеристик стає доцільним перенести системний підхід у дослідженні цього явища на макрорівні у простір територіальних одиниць для подальшої ідентифікації стан фінансової безпеки регіонів України в системі їх моніторингу.

Реалізація моніторингу фінансової безпеки повинна охоплювати різні складові її забезпечення. Згідно із методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, до складових фінансової безпеки відносяться банківська, боргова, бюджетна безпека, інвестиційна безпека, безпека небанківського фінансового ринку, валютна та грошово-кредитна. Параметри кожної складової фінансової безпеки регіону мають забезпечити її внутрішню і зовнішню збалансованість, а їх значення мають бути достатніми для забезпечення належної стійкості системи до дії гібридних загроз [32].

У праці Виклюк М.І. [33] було проведено узагальнення існуючих підходів щодо виділення складових фінансової безпеки у регіональному просторі (табл. 3.1). На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що серед науковців, що займаються проблемами визначення рівня фінансової безпеки регіонів, не існує єдності щодо розподілу його компонентів та їх показників. Різноманітність підходів у визначенні напрямів та показників фінансової безпеки регіонів вимагає більш детального розгляду цього питання.

Таблиця 3.1 – Складові фінансової безпеки регіону

Складова	Автори									Кількість згадувань
	Медвідь М.М.	М. Скворцова	Б. Карпінський	В. Алешен	Третяк О.З.	Журавльова І.В.	Медведева І.Б.	Виклюк М.І.	Погосова М.Ю.	
Бюджетна	+		+	+	+	+	+	+	+	8
Податкова	+			+				+		3
Бюджетно-податкова		+								1
Грошово-кредитна	+	+		+				+		4
Банківська		+	+		+				+	4
Відкритість фінансової системи регіону	+		+	+		+		+	+	6
Соціальний сектор	+		+			+		+		4
Підприємницька діяльність	+		+		+			+	+	5

Але можна дійти висновку, що на підставі табл. 3.1 основними складовими, фінансової безпеки регіону, що можуть бути потенційно вразливими до гібридних загроз є: сектор бюджетної безпеки, безпека сектору підприємництва, сектор безпеки відкритості фінансової системи та безпека соціального сектору.

Одним із механізмів усунення нерівномірності розвитку територій є бюджетна політика, як має розвиватися в руслі компромісу та узгодження інтересів усіх учасників відтворювального процесу країни [34]. В умовах сьогодення одним із головних завдань держави на макро- та мезоекономічному рівнях є «організація дієвої системи контролю за цільовим використанням коштів державного та місцевого бюджету» [35].

Вирішення даного завдання можливе на підґрунті моніторингу бюджетної складової фінансової безпеки регіону, як засобу раннього

виявлення та реагування на будь-які можливі загрози безпідставних витрат коштів бюджетів всіх рівнів адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетним коштам надається пріоритетна роль у забезпеченні соціально-економічного зростання регіональних систем [35]. Саме через те, що основна частина доходів регіону накопичується в консолідованому територіальному бюджеті останній виступає головним джерелом інвестицій сфери його соціально-економічного розвитку.

Гарантування зобов'язань перед суб'єктами економічного простору регіону на бюджетному рівні забезпечується бюджетною безпекою, під якою розуміють такий стан бюджетної системи, який характеризується збалансованістю, високим рівнем ліквідності активів, наявністю грошових засобів, валютних і інших резервів, які повинні забезпечувати не тільки стабільність й її стабільне зростання, максимальне задоволення суспільних потреб, ефективне управління та захист власних економічних інтересів [35].

Відмінним баченням сутності бюджетної безпеки регіону є здатність органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечувати фінансування через бюджети всіх рівнів закріпленого за ними повного комплексу повноважень по виконанню гарантованих Конституцією держави прав громадян у довгостроковій перспективі в умовах дестабілізуючого впливу різноманітних чинників.

Розрізненість у підходах до визначення дефініції «бюджетна безпека регіонів» спричиняє диференціацію поглядів науковців щодо виділення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів за бюджетною складовою. Результати аналізу наукових доробків [34, 35], проведеного з метою узагальнення переліку індикаторів бюджетної безпеки регіону, представлено на рис. 3.2.

Н41										
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	
1	Бюджетний сектор									
2	Показник/рік	2014	2015	2016	2017	2018				
3	ВРП, млн. грн.	96596	124843	154871	187454	233321				
4	ВРП на 1 особу, грн	35328	45816	57150	69489	86904				
5	Частка ВРП регіону в загальному обсязі ВВП України, %	6,1	6,3	6,5	6,3	6,6				
6	Забезпеченість видатків доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів), %	46,1	52,7	52,6	52,1	55,1				
7										
8										
9										
10										
11										
12										
13										

Рисунок 3.2 – Екранна форма показників «бюджетного сектору» (за даними [36])

Наступною складовою для дослідження фінансової безпеки економічної системи на рівні регіону є підприємницька складова. Її вибір обумовила тісна кореляція регіональної політики європейських країн із державною політикою сприяння розвитку підприємництва, що створює нові стимули економічного розвитку території та заохочує регіони ефективно та креативно використовувати наявний потенціал.

Фінансова безпека підприємництва регіону «є невід'ємною складовою системи фінансової безпеки регіону», а до переліку індикаторів, які її визначають, вважають за доцільне включати показники, що, по-перше, характеризують параметри фінансової безпеки підприємства, по-друге, відображають вплив безпеки підприємництва на фінансову та економічну безпеку регіону загалом, по-третє, характеризують діяльність та стан розвитку підприємництва [37].

Таким чином, для дослідження фінансової безпеки регіонів актуальним є вивчення впливу сфери фінансів суб'єктів підприємництва, що визначають її загальний рівень розвитку та формують окрему підприємницьку складову в

системі моніторингу. Перелік показників, які характеризують означений рівень складової фінансової безпеки економічної системи на рівні регіону представлені на рис. 3.3.

H4							
	A	B	C	D	E	F	G
1	Сектор підприємництва						
2	Показник/рік	2014	2015	2016	2017	2018	
3	Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	1,5	4,9	6,7	7,2	6,3	
4	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, млн.грн	179,2	240,9	274,0	330,8	377,9	
5	Індекс промислової продукції (у відсотках до попереднього року)	94,8	88,2	105,8	106,1	102,9	
6	Фінансові результати підприємств до оподаткування, млн. грн.	-6708,1	-2701,8	2881,6	9880,5	14064,4	
7							
8							
9							
10							
11							

Рисунок 3.3 – Екранна форма показників «сектору підприємництва» (за даними [36])

Наступною складовою забезпечення фінансової безпеки регіону є відкритість його фінансової системи. Розгляд території як відкритої системи і звернення особливої уваги на її міжнародне оточення пропонується в [38].

Важливим фактором регіонального розвитку є розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, а збільшення руху міжнародних капіталів, що є джерелом інвестиційних ресурсів, впливає на стабільність не тільки національної, а й регіональної фінансової системи. Проте вкладення капіталу може проводитись і вітчизняними інвесторами, тому потрібно враховувати також інвестиції вітчизняного капіталу у розвиток підприємств територіально адміністративних одиниць.

Рівень «відкритості – закритості» регіонів встановлює певні початкові орієнтири для варіативного підходу при розробці конкретних моделей і механізмів забезпечення регіональної економічної безпеки, її взаємообумовленості не лише загальною економічною успішністю діяльності регіональних господарюючих суб'єктів, а й певною мірою їхньої «вбудованості» у зовнішньоекономічні, в тому числі міжнародні зв'язки.

Таким чином, відсутність відповідної економічної політики, що сприятиме «відкриттю» економіки регіону, може супроводжуватись послабленням економічної самостійності країни, деградацією її технологічного і промислового потенціалу тощо. У підсумку необхідно зазначити, що в контексті забезпечення фінансової безпеки регіону рівень оптимальної відкритості повинен бути пов'язаний з питанням його стійкого, ефективного, комплексного соціально-економічного розвитку регіону, параметрами порогової і оптимальної безпеки. Виділити в ролі складової фінансової безпеки регіону відкритість фінансової системи останнього як таку, що відображає вплив сфери фінансів суб'єктів підприємництва та міжнародних фінансів на розвиток регіону, з точки зору авторів, необхідно враховуючи структуру фінансової системи.

Отже, представлені положення щодо особливостей забезпечення регіональної безпеки обґрунтовують необхідність у виділенні складової відкритості фінансової системи регіону, як одного із напрямів моніторингу фінансової безпеки економічної системи, з наступним переліком індикаторів представленим на рис. 3.4.

Виділення соціальної складової фінансової безпеки регіону обґрунтовується тим, що потребу вдосконалення теоретико-методологічних засад її забезпечення висуває саме соціально-економічний розвиток регіонів України. Фінансову безпеку регіону можна визначити як специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між органами державного управління та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо

забезпечення оптимального фінансового стану соціально-економічної системи та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Сектор відкритості фінансової системи регіону							
2	Показник/рік	2014	2015	2016	2017	2018		
3	Капітальні інвестиції, млн. грн.	8063	11247	16546	19362	23551		
4	Капітальні інвестиції на одну особу, грн	2935,9	4151,1	6141	7219,2	8823,5		
5	Загальні обсяги експорту товарів, млн. дол. США	1433,1	1311,6	1028	1191,5	1279		
6	Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США	199,3	261,8	270,4	300,8	339,7		
7								
8								
9								
10								
11								
12								
13								
14								
15								

Рисунок 3.4 – Екранна форма показників «сектору відкритості фінансової системи регіону» (за даними [36])

Трансформаційна криза в економіці і соціальній сфері, що спостерігається при становленні в Україні ринкових відносин, вплинула на значене поглиблення розбіжностей між рівнями соціально-економічного розвитку її регіонів. Роль системи соціального забезпечення як автоматичного стабілізатора у кризові і посткризові періоди отримала широке визнання під час нещодавнього світового фінансово-економічного спаду. Криза надала переконливі докази того, що країни, які мають ефективні системи соціального забезпечення, здатні швидше й ефективніше реагувати на неї.

Одним із завдань, вирішення яких відноситься до компетенції регіональної політики держави, є вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками. Із

зростанням диспропорцій у регіональному розвитку збільшується і асиметрія в доходах населення. Тому, на нашу думку, доцільним стає виділення соціальної складової в реалізації моніторингу фінансової безпеки регіону, показники якої представлені на рис. 3.5.

	A	B	C	D	E	F	G
1	Соціальний сектор						
2	Показник/рік	2014	2015	2016	2017	2018	
3	Прожитковий мінімум (сер./1 особу/ міс.), грн	1176	1330	1544	1700	1853	
4	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	26274	32198	38197	48370	56421	
5	Зайняте населення у віці 15-70 р. відсотків до населення віком 15-70 р.	59,3	59,3	59,7	60,6	61,4	
6	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн. на особу	3143	3697	4448	6244,1	7657	
7							
8							
9							
10							
11							
12							
13							
14							
15							

Рисунок 3.5 – Екранна форма показників «соціального сектору» (за даними [36])

Таким чином, динаміка фінансової безпеки регіону визначатиметься на основі показників її бюджетної складової, підприємницької складової, складової відкритості фінансової системи регіону та соціальної складової.

Наявність великої кількості показників та їх нормалізація забезпечує усестороннє та детальне дослідження фінансової безпеки регіону, з однієї сторони, та створює певні проблеми – з іншої. До останніх можливо віднести: трудомісткість оцінювання, що зумовлюється наявністю значної кількості показників; складності у виявленні закономірності динаміки фінансової безпеки регіонів.

3.2 Модель моніторингу фінансової безпеки Харківського регіону в умовах гібридних загроз

Визначивши перелік складових та перелік показників на першому та другому етапах в пункті 3.1, можна переходити до наступного етапу – розрахунок нормалізованих показників шляхом нормалізацією середнім.

Для цього слід використати формулою 3.1. Перелік нормалізованих показників за бюджетним сектором представлений у таблиці. 3.2.

Таблиця 3.2 – Перелік нормалізованих показників бюджетного сектору

Показник	Нормалізований показник - 2016 рік	Нормалізований показник - 2017 рік	Нормалізований показник - 2018 рік
ВРП, млн. грн.	1,00	1,00	1,00
ВРП на 1 особу, грн.	1,00	1,00	1,00
Частка ВРП регіону в загальному обсязі ВВП України, %	1,00	0,50	1,00
Забезпеченість видатків доходами (без урахування міжбюджетних трансфертів), %	0,98	0,90	1,00

З таблиці 3.2 видно, що валовий регіональний продукт кожного року має найвищий показник в порівнянні з минулими роками. Частка ВРП регіону в загальному обсязі ВВП України має найвищий показник лише в 2016 та в 2018 роках. В 2017 році йде зменшення цього показника в порівнянні з минулим роком. Забезпеченість видатків доходами має найбільший показник в 2018 році в порівнянні з минулими, але до 2018 року видно, що показник мав спад.

Перелік нормалізованих показників за сектором підприємництва представлений у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Перелік нормалізованих показників за сектором підприємництва

Показник	Нормалізований показник - 2016 рік	Нормалізований показник - 2017 рік	Нормалізований показник - 2018 рік
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	1,00	1,00	0,84
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання, млн.грн	1,00	1,00	1,00
Індекс промислової продукції (у відсотках до попереднього року)	1,00	1,00	0,82
Фінансові результати підприємств до оподаткування, млн. грн.	1,00	1,00	1,00

З таблиці 3.3 видно, що обсяг реалізованої продукції та фінансові результати підприємств до оподаткування кожного року мають найвищий показник в порівнянні з минулими роками.

В свою чергу рентабельність операційної діяльності та індекс промислової продукції мають спад у 2018 році.

Перелік нормалізованих показників за сектором відкритості фінансової системи представлений у табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Перелік нормалізованих показників за сектором відкритості фінансової

Показник	Нормалізований показник - 2016 рік	Нормалізований показник - 2017 рік	Нормалізований показник - 2018 рік
1	2	3	4
Капітальні інвестиції, млн. грн.	1,00	1,00	1,00

Продовження таблиці 3.4

1	2	3	4
Капітальні інвестиції на одну особу, грн	1,00	1,00	1,00
Загальні обсяги експорту товарів, млн. дол. США	0,00	0,40	0,62
Загальні обсяги експорту послуг, млн. дол. США	1,00	1,00	1,00

З таблиці 3.4 видно, що капітальні інвестиції та експорт послуг кожного року мають найвищий показник в порівнянні з минулими роками. А експорт товарів зростає, хоча в 2016 році мав найнижчий результат в порівнянні з минулими роками.

Перелік нормалізованих показників за соціальним сектором представлений у табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Перелік нормалізованих показників з за соціальним сектором

Показник	Нормалізований показник - 2016 рік	Нормалізований показник - 2017 рік	Нормалізований показник - 2018 рік
Прожитковий мінімум (сер./1 особу/ міс.), грн	1,00	1,00	1,00
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	1,00	1,00	1,00
Зайняте населення у віці 15-70 р. відсотків до населення віком 15-70 р.	1,00	1,00	1,00
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн. на особу	1,00	1,00	1,00

З таблиці 3.5 видно, що всі показники кожного року мають найвищий показник в порівнянні з минулими роками.

На четвертому етапі слід розрахувати узагальнюючий інтегральний показник фінансової безпеки Харківського регіону для кожної складової за формулою 3.2. Результат розрахунку представлений в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 – Інтегральний показник за кожним сектором в період з 2016 по 2018 роки

Сектор/рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Бюджетний сектор	1,98	1,42	2,00
Сектор підприємництва	2,00	2,00	1,66
Сектор відкритості	1,00	1,40	1,62
Соціальний сектор	2,00	2,00	2,00

Інтегральний показник показує сумарну оцінку за секторами.

На п'ятому етапі треба побудувати листкові діаграми для візуалізації отриманих результатів. Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2016 рік зображена на рис. 3.6.

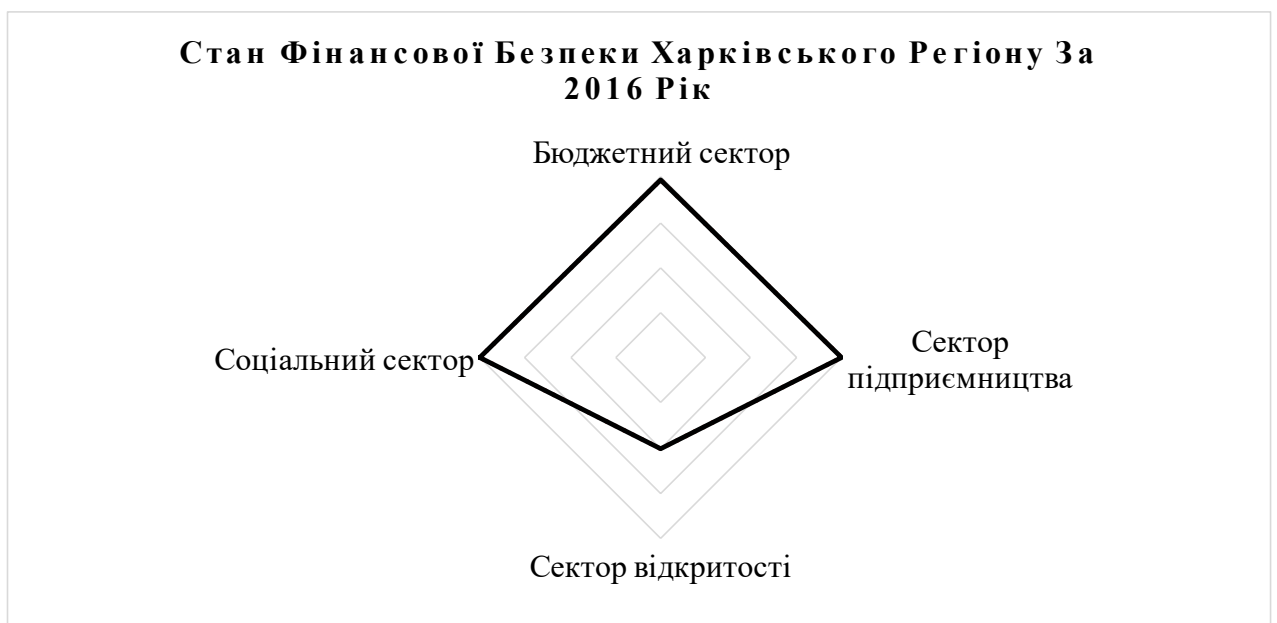

Рисунок 3.6 – Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2016 рік

В 2016 році ми бачимо, що сектор відкритості має поганій розвиток. Це обумовлено малим експорт товарів. Натомість всі інші сектори мають добрий максимальний результат. Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2017 рік зображена на рис. 3.7.

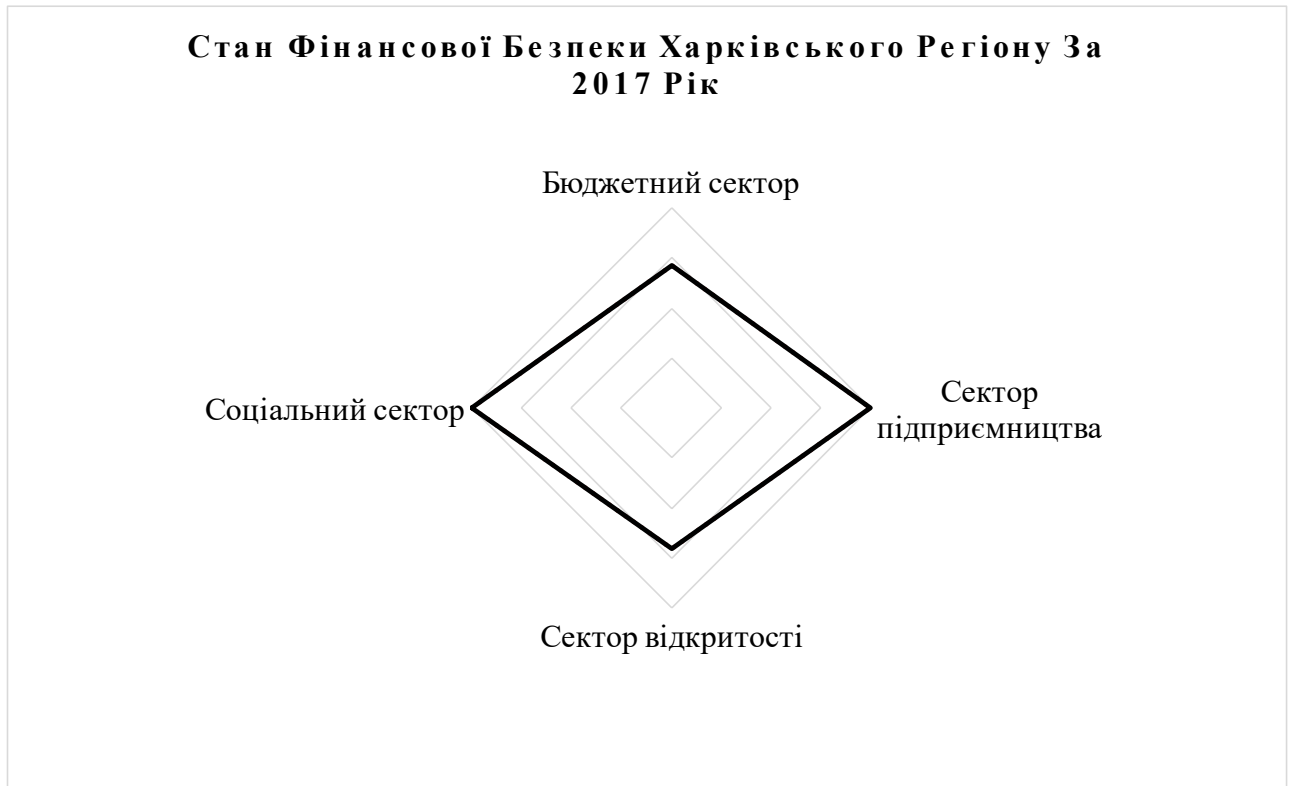

Рисунок 3.7 – Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2017 рік

В 2017 році простежується помітний підйом в сектору відкритості, але спад бюджетного сектору. Інші два сектори залишаються на максимальному рівні. Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2018 рік зображена на рис. 3.8. В 2018 році можна спостерігати спад сектору підприємництва та підйом бюджетного сектору та сектору відкритості. Стан фінансової безпеки Харківського регіону за 2016-2018 роки зображено на рис. 3.9.

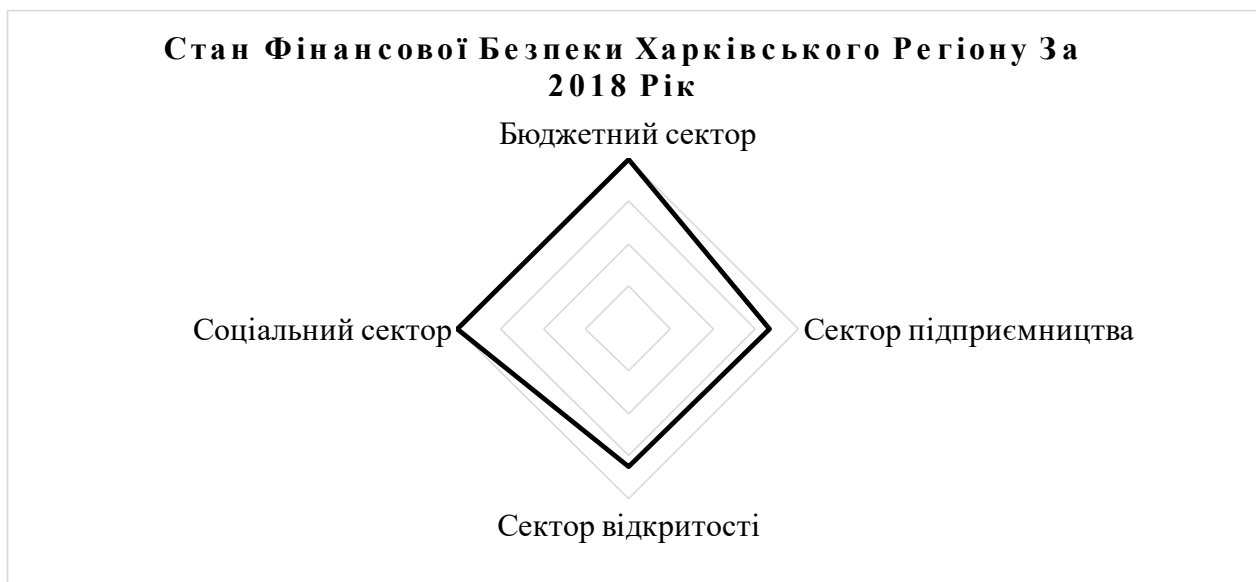

Рисунок 3.8 – Листкова діаграма стану фінансової безпеки Харківського регіону за 2018 рік

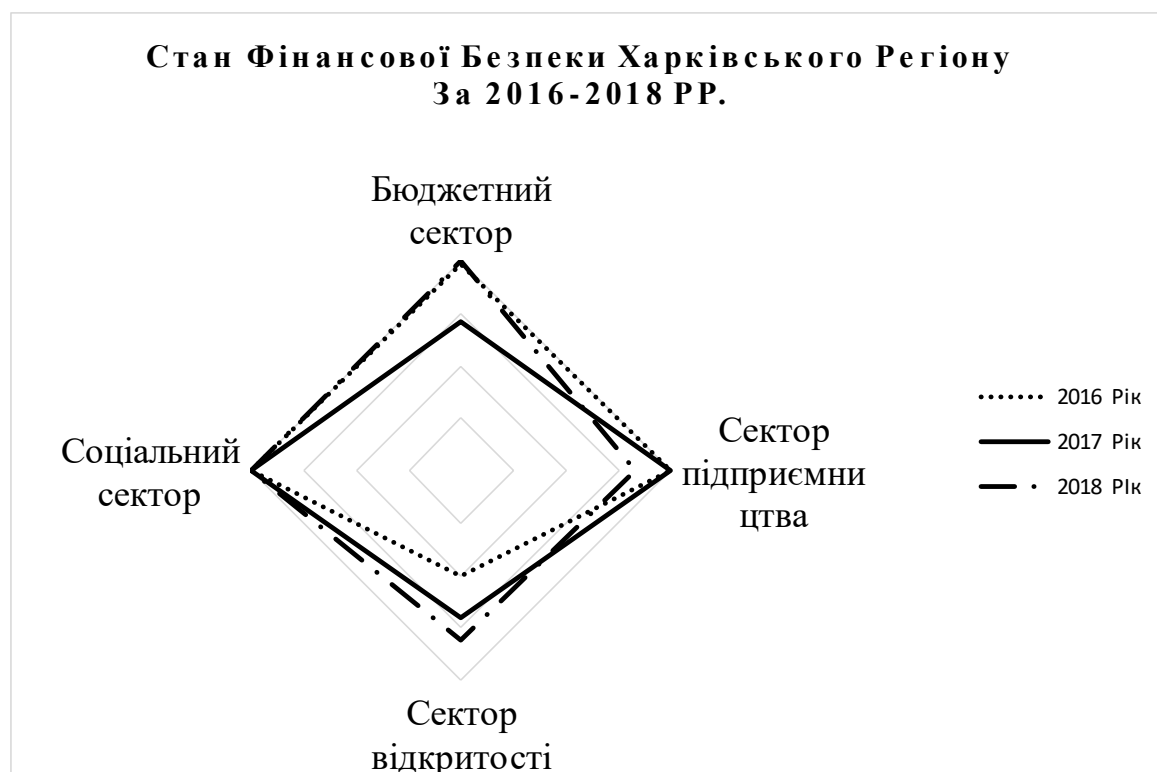

Рисунок 3.9 – Стан фінансової безпеки Харківського регіону за 2016-2018 роки

За рис. 3.9 можна сказати, що соціальний сектор має стабільність, адже кожного року значення його показників зростають та є найкращими а порівнянні з минулими роками. Сектор відкритості має розвиток кожного року. Бюджетний сектор має скачки розвитку, а сектор підприємництва має спад в 2018 році.

Узагальнюючи вище сказане, можна стверджувати, що для Харківського регіону розрахунок стану фінансової безпеки показав, що є вразливості сектору підприємництва, адже в 2018 є помітний спад за рахунок показників рентабельності та індексу промислової продукції. Сектор відкритості має тенденції до зросту, це добре, адже кожного року цей сектор посилює свою безпеку до загроз, але тим самим можна сказати, про недостатній розвиток за рахунок показника експорту товарів адже в 2014 році це показник був найвищий. Загроза втрати безпеки бюджетного сектору є, бо кожного року він зазнає різких змін у своїй динаміці, це може свідчити про різкі зміни, які дуже сильно впливають на цей сектор та роблять його потенційно вразливим, але в 2018 році має найвищий результат показників, але бажано закріпити цей результат в майбутньому. Соціальний сектор кожного року має найвищі значення показників в порівнянні з минулими роками, це дуже хороший результат, адже цей сектор в останню чергу буде вразливим до загроз.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

В ході розгляду виявлена неоднозначність визначення та методів моніторингу фінансової безпеки регіону. Особливо складно визначити фінансову безпеку регіону в умовах гібридних загроз. Це пов'язано зі складною структурою фінансової безпеки регіону.

Можна сформулювати наступні пропозиції по організації моніторингу фінансової безпеки регіону. Основними принципами організації моніторингу фінансової безпеки повинні бути:

- цілеспрямованість, тобто весь процес моніторингу повинен бути орієнтований на вирішення конкретних завдань;
- системний підхід – моніторинг повинен проводитися одночасно на регіональному та муніципальному рівнях;
- комплексність – моніторинг окремих секторів фінансової безпеки повинен здійснюватися у взаємозв'язку один з одним;
- аналіз динаміки моніторингу фінансової безпеки.

Моніторинг фінансової безпеки бажано проводити щоквартально, так як еже кварталний моніторинг дозволяє своєчасно виявити загрози, в тому числі і гібридні, фінансової безпеки і вжити заходів, прешагсвие настання фінансової небезпеки. І в цілому моніторинг повинен являтися одне з составляючих стратегії фінансової безпеки регіонів.

На підставі результатів моніторингу Харківського регіону, були встановлені основні сектори вразливості для гібридних загроз: Сектор підприємництва та бюджетний сектор.

З цього можна зробити висновок, що головними напрямками, в яких потрібно проводити політику по протидії гібридним загрозам є:

- усвідомлення органами місцевого самоврядування необхідності стимулювання економічного розвитку регіону;
- розробка і прийняття регіональних стандартів, що забезпечить ефективність планування та використання бюджетних коштів кожного регіону;
- забезпечення адресності соціальних виплат і підвищення ефективності використання бюджетних коштів за рахунок визначення критеріїв пільгових категорій та їх кількості;
- сприяння підвищенню іміджу регіону як інвестиційно привабливому;
- стимулювання самозайнятості населення;
- подолання корупції;

На сучасному етапі актуальність реформ для забезпечення зниження впливу прямих і гібридних загроз і забезпечення стійкості регіону в довгостроковій перспективі зростає.

Формування ефективної моделі управління регіональним бюджетом, що забезпечує консолідацію, – запорука стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку і забезпечення умови фінансової безпеки регіону.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: КНТЕУ, 2004. 759 с.
2. Третяк О. З., Кирилів М.В, Окремі концептуальні характеристики категорії фінансової безпеки регіону: навч. посіб. Львів: ЛНУ, 2009. 130 с.
3. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави: збірник науково-технічних праць. Львів: ЛНУ, 2008. 145 с.
4. Скворцова М. А. Формування систем управління фінансовою безпекою регіонів на основі багатомерної класифікації. URL: <http://sisupr.mrsu.ru/2008-1/pdf/29-skvortzova.pdf> (Дата звернення: 15.11.2020)
5. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: навч. посіб. Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
6. Повзун Д. І. Фінансово-економічна безпека як основна складова соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник Київського національного університету*. Київ: Київський національний університет технологій та дизайну, 2020. С. 15-20.
7. Паєнтко Т. В. Безпека фондового ринку в контексті зміцнення фінансової безпеки держави: навч. посіб. Київ: НУДПСУ, 2011. 214 с.
8. Смирнов С. М. Економічне обґрунтування прийняття управлінських рішень в системі забезпечення фінансової безпеки регіону. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. С. 25-32.
9. Карпінський Б. А. Інтегральний індикатор збалансованості фінансової системи України з огляду фінансової безпеки. URL: <http://www.rusnauka.com//Economics.doc.htm>. (дата звернення: 15.11.2020)

10. Кочеткова К. Ю. Проблеми податкової безпеки в Україні. URL: <http://www.rusnauka.com>. (дата звернення: 17.11.2020)
11. Заблоцька О. Ю. Концептуальні засади бюджетної безпеки України: навч. посіб. Київ: КНУ, 2010. 305 с.
12. Шостак Л. В. Фінансово-економічна безпека підприємства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36-46.
13. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія. Київ: Смолоскип, 2010. 780 с.
14. Яремко Л. А. Формування безпечного інноваційного розвитку та забезпечення інноваційної безпеки регіону. URL: <http://investycii.org>. (дата звернення: 18.11.2020)
15. Сокол С. В. Страховий ринок та основні загрози його фінансовій безпеці. *Вісник Сумського національного університету*. Суми: СумДУ, 2012. С. 20-27
16. Ардальянова Е. Опасные кадры. URL: <http://www.zrpress.ru/2004/006/b018>. (дата звернення: 20.11.2020)
17. Ареф'єв В. О. Економічні фактори формування фінансової безпеки підприємства: конспект лекцій. Одеса: ТЕС, 2016. 102 с.
18. Ареф'єв В. О. Стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства як запорука його ефективного та стабільного функціонування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Запоріжжя, 2010. № 29. С. 65-68.
19. Терещенко О.О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів: навч. посіб. Київ: НУДПСУ, 2012. 140 с.
20. Турхан Х.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки машинобудівних підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Харків: ХНЕУ, 2010. 156 с.

21. Гібридні загрози. URL: <https://www.hybridcoe.fi> (дата звернення: 19.11.2020)
22. Горячева К. С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3159/1/Gorjacheva.pdf> (Дата звернення: 15.11.2020)
23. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. Наук. думка, 2013. Т. 17. 712 с.
24. Децентралізація в Україні URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2020)
25. Портал відкритих даних URL: <https://data.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2020).
26. Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Кубах А.І. Економічний потенціал регіону: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2005. 176 с.
27. Головне управління статистики в Харківській області. URL: www.uprstat.khakov.ukrtel.net. (дата звернення: 22.11.2020)
28. Харківська обласна державна адміністрація URL: <https://kharkivoda.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2020)
29. Нbur, Z. (2018), Actual hybrid threats to ukraine's economic security, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, [Online], vol. 7. P. 97-99.
30. Горошкова Л. А. Аналіз детермінант економічної безпеки галузей національного господарства. *Економічний вісник*. Переяслав Хмельницький: Державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, 2012. С. 129-137.
31. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29 жовтня 2013 року. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України URL: sct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (дата звернення: 17.11.2020)
32. Виклюк М. І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485> (дата звернення: 17.11.2020)

33. Аксьонова С. Ю. Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами: монографія. Київ: Академія фінансового управління, 2012. 956 с.
34. Абдрахманова А. О. Фінансова безпека соціально-економічного розвитку держави: сучасні проблеми та стратегічні орієнтири: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 459 с.
35. Територіальні органи Держстату. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2020)
36. Парфенюк Є. І. Уточнення сутнісних характеристик категорії фінансова безпека підприємництва. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. С. 264-271. URL: http://nvunfu.esy.es/Archive/24_1/264_Par.pdf (дата звернення: 10.12.2020)
37. Смирнов С. М. Економічне обґрунтування прийняття управлінських рішень в системі забезпечення фінансової безпеки регіону: монографія. Київ: КНТЕУ, 2015. 329 с.